

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МАХІНОВ Віктор Миколайович

УДК 37.013.74:81-028.31 “XIX/XX”

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ
(середина XIX – початок XX ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Луганськ - 2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
ЄВТУХ Микола Борисович,
Національна академія педагогічних наук України,
академік-секретар відділення вищої освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КУЗНЕЦОВА Олена Юріївна,
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри іноземних мов;

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ЛОКШИНА Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач лабораторії порівняльної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
ТАДЕЄВА Марія Іванівна,
Національний університет
водного господарства та природокористування
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 29 травня 2013 року о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 у Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України за адресою: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20-а, ауд. 215 другого навчального корпусу.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля за адресою: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20-а.

Автореферат розісланий 27 квітня 2013 року
Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Фунтікова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Модернізація в усіх сферах українського суспільства потребує ґрунтовного оновлення педагогічних засад та соціокультурних алгоритмів формування особистості. Педагогічний дискурс взаємодії мовної особистості та суспільства набуває особливого сенсу й актуальності за умов входження України до європейського освітнього простору. Конституція України, закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національна доктрина розвитку освіти, проект “Концепції мовної освіти в Україні”, “Державна програма “Вчитель” орієнтують освітній процес на гуманістичні цінності, на приведення системи підготовки майбутніх фахівців у відповідність до міжнародних освітніх стандартів та детермінують необхідність удосконалення діяльності вищих педагогічних навчальних закладів щодо підготовки майбутніх учителів як мовної особистості. “Концепція мовної освіти в Україні” визначає мету і завдання, принципи вивчення мов, структуру і зміст навчання, умови її реалізації. Вона ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Законів України “Про освіту”, Декларації прав національностей від листопада 1991 р. № 1771-ХІІ, Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті.

Мету державної політики у галузі освіти сформульовано в “Національній доктрині розвитку освіти”, яка визначає створення умов для розвитку всебічно розвинутої особистості та її творчої самореалізації, збереження і примноження цінностей національної культури та поваги цінностей і культури інших народів. Особливості іншомовної підготовки майбутніх педагогів, учителів іноземної мови початкової школи, пов’язані з новим Державним стандартом початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462), який впроваджено з 1 вересня 2012 року. Новий стандарт передбачає соціалізацію особистості молодшого школяра та ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти. Майбутній учитель початкової школи має оволодіти принципово новим для сьогодення інструментом – сучасною методикою навчання дітей початкового шкільного віку іноземної мови. Невідкладним завданням з 1 вересня 2012 р. є забезпечення підготовки всіх учителів початкових класів до викладання іноземних мов, що має передбачати забезпечення достатнього рівня академічної та професійної (психолого-педагогічної, методичної, мовної, практичної) підготовки майбутніх учителів. Тому існує нагальна потреба дослідження мовної особистості як соціокультурного феномену, заснованого на критичному переосмисленні існуючого теоретичного й практичного спадку та розумінні такої особистості як цілісного психолого-педагогічного явища, в якому відображаються соціокультурні характеристики як конкретного соціуму, так і людства в цілому. На цій основі соціокультурна детермінація формування мовної особистості є

втіленням взаємозалежності розвитку людини та соціуму, який зумовлює зміни світогляду, стилю мислення та життя суспільства, притаманних йому стереотипів сприйняття та педагогічної діяльності. Особливої актуальності набувають соціокультурні виміри особистісного становлення майбутніх учителів, зумовлені процесом глобалізації всіх сфер життєдіяльності людини, взаємодії мовної особистості та суспільства в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору.

Формування мовної особистості майбутніх учителів спонукає до організації педагогічного процесу на засадах системно-діяльнісного, синергетичного, акмеологічного, культурологічного, герменевтичного підходів, які забезпечують формування у студентів системи інтегрованих знань, комплексних кваліфікаційних умінь та вільний і творчий розвиток мовної особистості.

Зміна освітньої парадигми посилила увагу науковців до вдосконалення змісту, методів та засобів формування особистості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (А.М. Алексюк, В.М. Алфімов, В.І. Бондар, Л.Ц. Ваховський, Н.М. Дем'яненко, М.Б. Євтух, О.М. Пехота, Г.П. Шевченко, В.В. Червонецький, та ін.), питань філософії освіти (В. П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.І. Луговий та ін.), системи психолого-педагогічної та методичної підготовки (К. Б. Авраменко, Н.В. Гузій, А.І. Дзундза, О.Ю. Кузнецова, Н.Є. Миропольська, С.О. Сисоєва, М.І. Тадеєва, Л.О. Хомич, О.Н. Чиж та ін.), формування професійних якостей майбутніх фахівців, готовності до різних видів діяльності (О.В. Бабченко, В.В. Борисов, О.І.Локшина, Л.П. Пуховська, О.П. Хижна, Р.М. Чумичева та ін.).

Термін “мовна особистість”, уведений в науковий обіг російським лінгвістом Ю.М. Карауловим з опорою на ідеї В.В. Виноградова, представлений у “Словнику термінів міжкультурної комунікації” Ф.С. Бацевича. Наявні й інші визначення поняття “мовна особистість”. Сьогодні дослідники розрізняють поняття “мовна особистість” (особа, яка виявляє себе як така, що добре володіє засобами мовного коду рідної мови в різних типах комунікативних ситуацій) і “вторинна мовна особистість” (особа, прилучена до культури народу, мова якого вивчається; одне із найважливіших понять міжкультурної комунікації – людина, яка може себе реалізувати в діалозі культур).

Аналіз психолого-педагогічної літератури та багаторічний досвід роботи свідчить про достатню розробленість проблеми іншомовної підготовки студентів. Однак, наукові праці, присвячені їх становленню як мовної особистості, практично відсутні або переважно не відповідають вимогам часу і потребують удосконалення відповідно до нової освітньої парадигми. У цьому контексті на передній план виступає необхідність пильної уваги до теоретико-методологічних засад дослідження феномену мовної особистості, конкретно-історичних детермінант та соціальних механізмів її формування в європейському та вітчизняному освітньому просторах, з'ясування відмінностей у її формуванні, взаємозв'язку загальноцивілізаційних та етнічних засад

становлення мовної особистості, перспектив і труднощів її формування в українському освітньому просторі.

Отже, недостатнє висвітлення теоретичних засад формування мовної особистості у науково-педагогічній літературі, необхідність подолання фрагментарності й певної суперечливості наукових даних в українській педагогіці щодо сутності та структури формування мовної особистості як педагогічної категорії, а також потреба у розробленні нових концептуальних підходів та сучасних технологій формування мовної особистості з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів зумовили вибір теми дослідження: **“Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова і є складовою дослідницької теми “Технологічне забезпечення підготовки вчителя початкової школи до реалізації державного стандарту початкової освіти” (реєстраційний номер 0103U004013), спрямованої на розробку та реалізацію модульно-рейтингової та навчально-методичної системи у педагогічному ВНЗ.

Тему дослідження затверджено Вченою радою Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (протокол № 6 від 27.12.2010 р.) та узгоджено рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 22.02.2011 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та розробці теоретичних засад формування мовної особистості в контексті розвитку європейського освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.).

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- здійснити теоретико-методологічний аналіз формування європейського соціокультурного освітнього простору, вплив на нього соціокультурної глобалізації, дослідити етапи становлення європейської мовної ідентичності;

- виокремити теоретичні засади дослідження мовної особистості, встановити її соціокультурні та етнопсихологічні особливості;

- визначити базові соціокультурні детермінанти формування мовної особистості, розкрити внутрішній механізм її соціокультурного генезису, виявити роль соціокультурної рефлексії в її становленні;

- розкрити та теоретично обґрунтувати мовні стратегії у формуванні європейського соціокультурного освітнього простору у другій половині XIX – на початку XX століття на досвіді роботи головних лінгвістичних шкіл та порівняти їх із вітчизняною лінгвосоціокультурною традицією формування мовної особистості;

- дослідити екстраполяцію ідей провідних мовних шкіл про формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини XIX – початку XX століття;

- розробити концепцію та створити структурно-функціональну модель формування мовної особистості в умовах освітнього іншомовного середовища вищого навчального закладу з метою фахової підготовки майбутнього вчителя;

- узагальнити досвід практичної роботи з формування мовної особистості майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, виявити об'єктивні та суб'єктивні фактори і специфіку формування мовної особистості в перехідний період розвитку українського суспільства.

Об'єкт дослідження – процес формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини ХІХ – початку ХХ століття.

Предмет дослідження – теоретичні засади та мовні стратегії формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини ХІХ – початку ХХ століття.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять філософські, соціологічні та психолого-педагогічні концепції та ідеї: цінності та ціннісно-нормативні концепції як основа соціокультурної інтеграції (Е. Фромм, Г. Оллпорт, Т. Парсонс, К. Поппер, Е. Гідденс, В. Бакіров); концепція суспільства як соціокультурного інституту (Дж. Локк, А. де Токвіль, Дж. Кін, Р. Даль, І. Огієнко, Р. Патнем); положення про інститут мови (Ю. Габермас, П. Лафарг, Н. Селіванова, Н. Хомський); ідея університету як соціокультурного інституту (Ж. Ле Гофф, Х. Ортега-і-Гассет, М. Пейн, Ф. Райс, К. Ясперс); мовний діалог як форма соціокультурної взаємодії (М. Бубер, М. Бахтін, В. Біблер, О. Потебня); довіра та взаєморозуміння як соціокультурний капітал виховання мовної особистості (К. Роджерс, В. Сафонова, Ф. Фукуяма, А. Швейцер).

Методологічний концепт дослідження дозволив спрогнозувати відображення взаємозв'язку і взаємодії наукових підходів щодо вивчення проблеми формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини ХІХ – початку ХХ століття, а саме:

– системно-діяльнісного, ідеї якого відображені при структуризації змісту формування мовної особистості з позиції міждисциплінарних інтегративних зв'язків (філософії, естетики, педагогіки, психології, фахових дисциплін);

– культурологічного, з позицій якого мова розглядалася в широкому розумінні як сукупність усієї духовно-матеріальної діяльності людини і в окремо взятий історичний період (середина ХІХ – початок ХХ століття);

– герменевтичного, ідеї якого реалізовувалися у створенні можливостей для формування особистих поглядів на мову, соціокультурні та мистецькі явища, створені засобами мови, їх особливості й закономірності сприйняття, засвоєння та подальшої ретрансляції;

– синергетичного, покладеного в основу обґрунтування і дослідження феноменів мовної особистості в окремо взятий історичний період (середина ХІХ – початок ХХ століття), вивчення та аналіз основоположних характеристик процесів еволюції мовної особистості;

– акмеологічного, суть якого спрямовувалася на врахування закономірностей розвитку і саморозвитку мовної особистості, визначення об'єктивних і суб'єктивних чинників становлення мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору;

– особистісно зорієнтованого, з позицій якого розглядалася суб'єкт-суб'єктна взаємодія носіїв мови, що забезпечувала трансформацію об'єктивності змісту формування мовної особистості в суб'єктивні смислові ціннісні погляди та переконання індивіда. Практичний концепт дослідження дозволив здійснити розробку структурно-функціональної моделі мовної особистості до забезпечення соціокультурної комунікативної діяльності, критеріїв, показників та рівнів готовності мовної особистості до комунікативної діяльності.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці, що розкривають положення сучасної психолого-педагогічної науки про теоретико-методичні основи підготовки вчителя як мовної особистості у педагогічних закладах освіти (В.І. Бондар, Н.М. Бібік, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва, Г.С. Тарасенко), загальні питання готовності вчителя до професійної діяльності (О.А. Абдуліна, А.М. Алексюк, С.П. Миронова, Л.О. Хомич, Л.Л. Хоружа та ін.), питання філософії освіти (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.І. Луговий, В.О. Огнев'юк), зарубіжний досвід підготовки педагогів (Н.В. Абашкіна, О.Ю. Кузнецова, М.П. Лещенко, М.І. Тадеєва, Л.П. Пуховська та ін.). Визначаючись у дослідницькому підході, ми враховували результати наукових розробок, в яких розкриваються основні положення методології педагогіки та методики наукового дослідження (Ю.К. Бабанський, М.М. Скаткін, В.О. Сластьонін, А.В. Хуторської, Г.П. Щедровицький та ін.), дидактичні основи оновлення змісту освіти (С.У. Гончаренко, Д.Д. Зуєв, В.В. Краєвський, І.Я. Лернер, О.С. Штурмак та ін.), модернізації національного виховання й освіти (І.Д. Бех, Н.Г. Ничкало, В.В. Рибалка та ін.), теоретичні положення про формування змісту вищої освіти в педагогічному університеті (В.П. Беспалько, В.К. Майборода, М.М. Скаткін, М.І. Шкіль), теоретико-методичних основ професійної підготовки (В.В. Борисов, Л.П. Вовк, Н.М. Дем'яненко, Л.Г. Коваль, В.Ф. Паламарчук, Н.Г. Протасова, О.В. Сухомлинська та ін.), формування творчої активності студентів, професійних якостей майбутніх фахівців (В.Г. Бутенко, П.М. Гусак, Г.П. Шевченко, М.К. Шеремет, В.Д. Шульгіна та ін.). Європейські тенденції формування мовної особистості проаналізовано в роботах Д. Бартелемі, М. Бірама, Ц. Бірзеа, Дж. Вальдеса, Дж. Ватермана, А. Дюссапа, Ж. Зарат, Д. Каллена, Ф. Каррена, Ж.-М. Леклерка, П. Луїзоні, С. Мартинеллі, Г. Нойнера, Р. Ріба, Дж. О'Рігана Дж. Річі, Ф. Санз, М. Тейлора, Дж. Тріма, М. Флемінга та інших.

У процесі дослідження використано **комплекс наукових методів**, які забезпечили достовірність отриманих результатів і висновків:

теоретичні: ретроспективно-порівняльний аналіз і синтез наукових досліджень, індукція, абстрагування, узагальнення, що застосовувалися для з'ясування сутності формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини ХІХ – початку

XX століття, обґрунтування теоретико-методологічних основ формування мовної особистості; концептуальне та прогностичне моделювання; порівняльний метод – для аналізу особливостей трансформації мовної особистості, для порівняльного дослідження національного та зарубіжного досвіду формування мовної особистості; аналіз філософських, соціологічних, педагогічних ідей – для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення сутності базових понять дослідження, узагальнення й осмислення положень щодо формування мовної особистості;

емпіричні: діагностичні методи: спостереження за особливостями мовної взаємодії і спілкування студентів як зовнішніми проявами сформованості мовної особистості; методи психолого-педагогічної діагностики особливостей і рівнів сформованості мовної особистості відповідно до етапів професійного становлення майбутніх фахівців (анкетування та інтерпретація результатів, інтерв'ювання, тестування, аналіз документації, контент-аналіз, метод експертної оцінки та ін.) з метою дослідження стану їх сформованості як мовної особистості у процесі професійної підготовки; аналіз змісту освітньої діяльності університетів, узагальнення власного досвіду роботи з формування мовної особистості майбутніх учителів.

Концепція дослідження базується на визначенні етапів становлення мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини XIX – початку XX століття, формування мовної картини світу та рівнів її пізнання особистістю, самопізнання та самореалізації. Зміст концепції полягає в тому, що формування мовної особистості є складним ступеневим процесом її збагачення професійно значущими якостями та властивостями, набутим педагогічним досвідом і вироблення на цій основі якісно нового особистісно значущого знання, необхідного для успішної комунікативної педагогічної діяльності. Питання формування мовної особистості є актуальними як у європейському, так і в національному контексті.

В основу дослідження покладено міждисциплінарний підхід, оскільки спеціальні знання різних наук (філософії, соціології, політології, історії, мовознавства, соціолінгвістики, лінгвокраїнознавства, культурології, педагогіки, психології тощо) інтегровані в рамках єдиної методології.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини XIX століття – перша чверть XX століття. *Нижня хронологічна межа* визначається появою натуралістичного напрямку в мовознавстві, започаткованого німецьким мовознавцем А. Шлейхером («Теорія Дарвіна і наука про мову» (1863), «Значення мови для природної історії людини» (1865), що стало початком якісно нового етапу дослідження мовної особистості. Науковець обґрунтував ідею про мову як природний організм, який живе за тими самими законами, що і всі організми в природі. Разом із натуралістичною концепцією мови у цей час співіснувала психологічна концепція мови: мова – це вияв психології народу (Г. Штейнталь, М. Лацарус, О. Потєбня, В. Вундт, К. Бюлер). *Верхня хронологічна межа* – перша чверть XX століття, пов'язана з діяльністю європейських лінгвістичних шкіл (Женевської, Французької,

Німецької, Празької), які вибудовували стратегії формування мовної особистості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше:

– концептуально обґрунтовано теоретичні засади та зміст системи формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.);

– розроблено соціокультурну концепцію формування мовної особистості на інтеграційних засадах вивчення західноєвропейських та вітчизняних джерел філософського, психолого-педагогічного, мовознавчого та культурологічного циклів у трьох аспектах: теоретичному, методологічному та практичному;

– виявлені теоретичні закономірності та принципи формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини XIX – початку XX століття; теоретично обґрунтовано та перевірено структурно-функціональну модель формування мовної особистості;

удосконалено:

– змістові характеристики психолого-педагогічної теорії та процесу формування мовної особистості, його організаційно-методичне забезпечення, зокрема через визначення потенціалу навчальних предметів, педпрактики, самостійної та науково-дослідної роботи студентів, інноваційних форм і методів навчання, введення авторського спецкурсу;

– критерії оцінювання рівнів формування мовної особистості, а також шляхи і засоби використання філософського, психолого-педагогічного, мовознавчого та культурологічного матеріалів у формуванні мовної особистості;

подальшого розвитку в дослідженні набули теоретичні положення щодо визначення системи педагогічних та соціокультурних умов формування мовної особистості загалом і підготовки до забезпечення основ мовної освіти майбутніх учителів з урахуванням перспектив розвитку ступеневого навчання та інтеграції освіти України до європейської освітньої системи.

До наукового обігу української порівняльної педагогіки введено значну кількість невідомих та маловідомих документів, фактів, теоретичних положень, пов'язаних із формуванням мовної особистості в європейському освітньому просторі та з педагогічним, психологічним, лінгводидактичним обґрунтуванням теорії і практики мовної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– визначено інваріантну та варіативну складові формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини XIX – початку XX століття, а також необхідні соціокультурні, психолого-педагогічні та лінгвістичні умови національної та мовної ідентифікації й самоідентифікації в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору середини XIX – початку XX століття;

– за результатами дослідження розроблено спецкурс “Теоретико-методологічні основи та технологія підготовки майбутнього вчителя до

забезпечення іншомовної освіти учнів початкової школи”, використання якого в практиці підготовки спеціалістів і магістрів за спеціальністю “початкова освіта” вищих педагогічних закладів забезпечило ефективність підготовки майбутніх вчителів іноземної мови початкової школи;

– розроблено, опубліковано та впроваджено в навчально-виховний процес 46 навчально-методичних посібників, зокрема 2 з грифом МОНМС України;

– запропоновано методичні рекомендації щодо виконання курсових, дипломних та магістерських робіт з проблеми іншомовної освіти учнів початкової школи.

Результати дисертаційного дослідження можуть стати основою моніторингу сформованості мовної особистості майбутніх учителів початкових класів, підвищення якості їхньої фахової підготовки, а також бути корисним у процесі викладання мовознавчих дисциплін, методики викладання іноземних мов, методики початкової освіти, як інноваційний ресурс реалізації програми особистісно зорієнтованої педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 117-4255/21 від 19.01.2012), Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (довідка № 272 від 22.03.2012), Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини (довідка № 3043/01 від 29.12.2012).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження на різних етапах виконання роботи обговорювалися і отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри іноземних мов та методики їх викладання Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на щорічних *методологічних семінарах і конференціях професорсько-викладацького складу університету*: Звітно-наукова конференція викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2007 рік «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2008); Звітно-наукова конференція викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за 2008 рік «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2009); *міжнародних*: VI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2005); VII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2007); II Міжнародна науково-практична конференція «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2009); X Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» (Київ, 2010); XI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ, 2011); Міжнародна науково-практична конференція «Бъдешите изследвания» (Софія, 2011); Міжнародна науково-практична конференція «Veda a technologie: krok do budoucnosti – 2011» (Прага, 2010); VII Міжнародна науково-практична конференція

«*Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2011*» (Премишль, 2011); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Техно Образ - 2011. Роль и место образовательной среды в непрерывном развитии и саморазвитии личности обучающихся» (Гродно, 2011); II Міжнародна науково-практична конференція «Гене́за буття особистості» (Київ 2011); Міжнародна науково-практична конференція «Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів» (Умань, 2011); XI Міжнародна науково-практична конференція «Слов'янська культура та писемність: минуле та сучасність» (Ужгород, 2012); III Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2011); XII Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (Київ, 2012); *всеукраїнських*: I Всеукраїнська наукова конференція молодих вчених «Молодь: освіта, наука, духовність» (Київ, 2004); Всеукраїнська науково-практична конференція «Університет як центр організації освітньо-виховного середовища регіону» (Миколаїв, 2009); Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ» (Умань, 2009); П'ятий всеукраїнський науково-практичний семінар «Реалізація компетентнісного підходу у системі професійної підготовки вчителя початкової школи» (Київ, 2009); П'яті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського «Проблеми освіти в контексті гуманізації суспільства» (Хмельницький, 2010 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми підготовки вчителя початкових класів з фахових методик у вищих педагогічних навчальних закладах» (Глухів, 2010); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання сучасної науки і освіти» (Слов'янськ, 2011); *регіональних наукових і науково-практичних конференціях і семінарах*: Міжвузівський круглий стіл «Проблеми розвитку міжкультурних систем в контексті глобалізаційних процесів» (Ірпінь, 2010); Міжвузівський круглий стіл «Формування іншомовної професійної компетентності фахівців: національний та європейський вимір» (Ірпінь, 2011).

Особистий внесок здобувача у роботах, опублікованих у співавторстві.

У статті “З історії іншомовної освіти в Україні”, опублікованій у співавторстві з академіком Бондарем В. І., здобувачем розкриті концептуальні підходи до дослідження світоглядної позиції мовної особистості. У статті “Факультет філології та масових комунікацій” авторським є розкриття проблеми формування методичного забезпечення навчального процесу з іноземних мов. У роботі “Методичні рекомендації до написання курсових робіт для студентів спеціальності “Переклад”” авторськими є розділи 1-6. У навчальному посібнику “Англійська мова. Крок за кроком” авторськими є теми 1-5; у навчальному посібнику “Порівняльна лексикологія української та англійської мов” – розділи 1-3; у навчальному посібнику “Німецька мова. Практична граматики” – теми 1-4; у навчальному посібнику “Теорія перекладу в текстах і завданнях” – розділи 1-2,6; у навчальному посібнику “Вступ до перекладознавства” – теми 1-3; у навчальному посібнику “Сучасна німецька мова. Практична граматики” – теми

1-3; у навчальному посібнику “Англійська мова. Велика Британія. Україна” – теми 1-5; у навчальному посібнику “Практикум з граматики німецької мови” – теми 1-4; у навчальному посібнику “Еквівалентність перекладу” – теми 1-7; у навчальному посібнику “Нариси з історії німецької літератури” – теми 6-9; у навчальному посібнику “Збірник вправ з німецької філології. Лексикологія, переклад та лінгвістика тексту (для студентів – філологів старших курсів)” – розділи 2-3; у навчальному посібнику “Лінгвістика перекладу в текстах і завданнях” – розділи 1-2, 6 Словник термінів; у навчальному посібнику “Лінгвістика перекладу та міжмовна комунікація” – теми 1-3, 8; у навчальному посібнику “Англійська мова. Інтерпретація навчального тексту” – теми 1-5; у навчальному посібнику “Перекладознавство та міжмовна комунікація” – теми 1 – 3; у навчальному посібнику “Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: частини 5-8” – частина 5; у “Віснику науково-дослідних робіт студентів “Інтерфорум”. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя”, випуск 1 – вступ та укладання першого розділу; у навчальному посібнику “Професійна підготовка майбутнього вчителя іноземних мов у ВНЗ. Педагогічна практика” – розділ 4; у навчальному посібнику “Навчально-методична діяльність майбутнього вчителя іноземної мови під час педагогічної практики” – розділ 2; у навчальному посібнику “Формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови. Позакласна робота з іноземної мови під час педагогічної практики студентів” – розділ 1; у навчальному посібнику “Удосконалення професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. Самостійна науково-дослідна робота під час педагогічної практики” – розділ 4; у “Віснику науково-дослідних робіт студентів “Інтерфорум”. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя”, випуск 2 – вступ та укладання першого розділу; у навчальному посібнику “Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Football hits” – теми 5-7; у навчальному посібнику “Мистецтво, що з’єднує людей в часі та просторі: Навчальний посібник з інтенсивного навчання англійської мови (для студентів мистецьких спеціальностей)” – розділ 2; у “Віснику науково-дослідних робіт студентів “Інтерфорум”. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя”, випуск 3 - вступ та укладання першого розділу; у навчальному посібнику “Порівняльна лексикологія. Співвідношення англійських, українських та російських ідіом” – вступ та тема 1; у навчальному посібнику “ГраMATика німецької мови. Дієслово” – теми 2-3; у навчальному посібнику “Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Рок. Золоті хіти” – тема 3; у “Віснику науково-дослідних робіт студентів “Інтерфорум”. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя”, випуск 4 – вступ та укладання першого розділу; у навчальному посібнику “М. П. Драгоманов: Соціокультурний портрет педагога: Навчальний посібник з інтенсивного читання англійською мовою” – розділи 1-4; у навчальному посібнику “Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: частини 9-12” – частина 9; у навчально-

методичному посібнику “Англомовні свята. Вірші і рими для дітей” – розділ 1; у навчально-методичному посібнику “Педагогічні умови демократизації освітнього простору України” – розділ 1; у навчальному посібнику “Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Англійські пісні для дітей” – розділ 2.

Кандидатська дисертація на тему “Традиції виховання в німецькій народній педагогіці” за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки була захищена у 1993 році у Київському державному університеті імені Тараса Шевченка. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 97 публікаціях (71 з яких одноосібні), з них: одна монографія, 30 статей у наукових фахових виданнях, 7 статей в інших наукових виданнях, 13 статей у збірниках матеріалів конференцій, 46 навчально-методичних посібників.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних джерел (1111 найменувань, з них 55 – іноземними мовами), 9 додатків на 20 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 512 сторінок, з них 400 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито стан її розробленості та проблеми, виявлені в процесі формування мовної особистості, які породжують суперечності й зумовлюють тему дисертаційного дослідження; визначено мету, завдання, об’єкт, предмет дослідження, його теоретико-методологічні засади, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів. Наведено відомості про зв’язок роботи з науковими планами та програмами, апробацію і впровадження результатів, публікації автора за темою дисертації.

У **першому розділі “Теоретико-методологічний аналіз формування європейського соціокультурного освітнього простору”** розглядаються ознаки європейського соціокультурного освітнього простору в контексті глобалізаційних процесів, розкриваються їх особливості в умовах вищих закладів педагогічної освіти. Доведено, що особливості та специфіка розробки теоретичних засад формування мовної особистості детермінуються зміною парадигми освіти в умовах демократизації, гуманізації, гуманітаризації та інтеграції освітнього простору. Правову базу дослідження закладають міжнародні документи, в яких відображено цінності формування мовної особистості: Рекомендація ЮНЕСКО “Про виховання в душі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва й миру і виховання в душі поваги прав людини та основних свобод” (19 листопада 1974 р.), Європейської хартії регіональних мов та національних меншин (5 листопада 1992 р.), Декларація принципів толерантності (16 листопада 1995 р.), Декларація про культуру миру (10 листопада 1998 р.), Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття (2 листопада 2001 р.), Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання (листопад 2002), Бухарестська

декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі (10 серпня 2005 р.), “Біла книга” з міжкультурного діалогу: “Жити разом у рівній гідності” (7 травня 2008 р.) та ряд інших.

Соціокультурний простір передбачає становлення європейської ідентичності, яка ґрунтується на усвідомленні європейцями спільних витоків і перспектив розвитку єдиного європейського освітнього простору. Вихідним положенням такого простору виступає мовна особистість як найвища цінність суспільства, суб’єкт історичного та соціокультурного розвитку. Показано, що формування цілісної, гуманної мовної особистості, орієнтованої на відтворення цінностей національної та загальнолюдської культури, на саморозвиток та моральну саморегуляцію поведінки, виступає головною метою освіти.

Доведено, що програма «Європа освіти» – це шлях до побудови єдиного європейського соціокультурного простору, в якому, попри відмінності в національних освітніх системах, присутнє прагнення узгодити їхні ключові елементи. На аналізі історичних і педагогічних джерел автор доводить, що ще з епохи Відродження за рівнем культурного розвитку та освіти Україна перебувала в загально європейському середовищі, тому зараз треба наголошувати на поверненні України саме до цього простору.

Поняття “освітній простір” досліджується у контексті педагогіки, філософії освіти, соціології освіти. Повної визначеності та однозначного розуміння змісту поняття “освітній простір” сьогодні не існує, оскільки вживання разом із цим поняттям синонімічних понять “єдиний освітній простір”, “міжнародний освітній простір”, “світовий освітній простір”, “європейський освітній простір”, “європейський простір вищої освіти”, “освітній простір країн СНД” свідчить про відсутність чіткого науково-методологічного та термінологічного забезпечення, а результати носять спорадичний, несистемний характер. Тому в роботі доведено, що обґрунтування засобів і механізмів створення європейського соціокультурного освітнього простору має як теоретико-практичне, так і загальнокультурне значення. Показано, що просторова компонента освітнього простору спочатку зводилася до географічного індикатора – науки на певній території.

У дисертації встановлено, що дослідження сучасного європейського простору орієнтоване на соціокультурний аналіз європейської ідентичності, яка охоплює різні культурні практики та методологічно варіюється. Обґрунтовано, що нову європейську ідентичність характеризують: інклюзивна ідентичність, поліідентичність (об’єднує субнаціональні та регіональні), національні та наднаціональні ідентичності, міжкультурна, багатокультурна ідентичність. Метою створення європейської ідентичності є формування потреби та вміння жити разом, зберігаючи власну етнічну, культурну, релігійну різноманітність, поважаючи та розуміючи одне одного. У дисертації детально представлено механізм реалізації соціокультурної політики та мовної ідентичності в Європейському Союзі.

У другому розділі “Теоретичні засади дослідження мовної особистості” обґрунтовано теоретичні засади, розкрито основні теоретичні підходи до поняття мовної особистості та її характеристика, проаналізовано процеси

інтеграції та диференціації цього поняття. Теоретичною основою для дослідження мовної особистості стали такі положення: мова – знакова система; мова – генетичний код нації; мова – найважливіший засіб спілкування людей; мова – засіб формування та існування думки; мова – засіб соціалізації людини; мова існує в мовленні.

З'ясовано поняття мовної особистості, яке увійшло в наукові парадигми багатьох галузей людського знання (психології, філософії, культурології, лінгвістики, педагогіки, етнології), що засвідчує намагання сучасної науки через аспекти мовної особистості пізнати феноменальність людини, бо її розвиток поза мовною особистістю є не реальним. Доведено, що феномен мовної особистості є комплексним, міждисциплінарним об'єктом досліджень, які здійснюються у різних наукових сферах: у філософії – в контексті набуття та засвоєння людиною знань про себе та про оточуючий світ (В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін, Б. Юдін та ін.); психології – в аспекті дослідження механізмів і закономірностей функціонування соціокультурної рефлексії (О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.); педагогіці – у процесі розкриття закономірностей і механізмів навчання і виховання, особистісного розвитку учнів і професійного становлення майбутнього вчителя (О. Комар, В. Краєвський, О. Пехота, В. Сластьонін, О. Савченко); дидактиці – закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, удосконалення методів та форм мовної освіти, вплив навчального процесу на формування мовної особистості (В. Бондар, В. Паламарчук, В. Римаренко, Ю. Мальований, В. Максименко, О. Ярошенко та ін.); лінгводидактиці – закономірності засвоєння мови, шляхи і засоби формування комунікативної компетенції (А. Богуш, М. Вашуленко, А. Загнітко, Т. Донченко, С. Караман, Л. Мацько, Л. Паламар, О. Семенов, М. Пентиліук, М. Плющ та ін.).

Обґрунтовано, що мовна особистість – це особистість, охарактеризована з боку впливу належної їй мовної культури на її особистісні якості та ефективність її мовленнєвої діяльності як суб'єкта суспільних відносин. Теоретичний аналіз проблем формування мовної особистості дає підстави стверджувати, що підґрунтям становлення такої особистості в сучасних умовах є гуманістична спрямованість, особистісна зорієнтованість та індивідуалізація мовної освіти.

Доведено, що в дослідженнях мови і мовної особистості вчені застосовували історичний підхід до трактування мовних явищ, пов'язавши їх із психологічними особливостями мовця (О.О. Потебня). Саме у мові вчені вбачали найголовнішу ознаку явища національності як об'єднання людей на ґрунті спільної мови, що досягла певної висоти розвитку і стала психічною основою для колективної розумової діяльності. В подальшому культурному розвитку національність разом з мовою перетворюється в психологічну форму особистості, яка надає їй своєрідного душевного складу. В.О. Сухомлинський подає лінгводидактичний підхід до мовної особистості - мова формує той емоційний стан, який визначає саму людину як особистість, спрямовує роботу її інтелекту. З'ясовано, що звернення педагогів до мови художньої літератури при формуванні мовної особистості свідчить про її виняткову

роль в житті окремої людини і суспільства в цілому, приверненні уваги до світоглядних основ мовної творчості письменника, які передаються читачеві. Вперше звернувся до мовної особистості німецький вчений Й.Л.Вейсгербер у зв'язку з аналізом художніх творів, який запропонував науковцям виокремити два аспекти вивчення особистості: особистість автора та особистість персонажу. Світогляд письменника не обмежується його поглядами, висловленими у прямій публіцистичній формі, а й відображається у мові його творів, які завжди спираються на особистий досвід автора, є виявом його внутрішнього світу.

Визначено, що сучасні уявлення про мову базуються на її чотирьох фундаментальних властивостях - історичному характерові розвитку, психічній природі, системно-структурних основах її будови, соціально зумовленому характеру виникнення і застосування. При розгляді мовної особистості як об'єкта міждисциплінарного вивчення автор враховує взаємодію усіх цих властивостей.

Установлено, що моделі формування мовної особистості завжди привертала увагу вчених різних галузей науки. Теоретико-методологічний аналіз дослідження дає можливість визначити характеристику мовної особистості та створити функціональну модель мовної особистості. Структура формування мовної особистості складається з трьох рівнів: вербально-семантичного, лінгво-когнітивного та прагматичного. Досліджено, що вербально-семантичний рівень (лексикон) передбачає вільне володіння лексико-граматичним фондом мови, виступає необхідною передумовою становлення і функціонування мовної особистості та констатує нестандартність, неповторність вербальних асоціацій мовця.

Доведено, що мовний інтелектуалізм індивідуума простежується на лінгво-когнітивному (тезаурусному) рівні формування мовної особистості. Одиницями цього рівня є поняття, ідеї, концепти, які формують у кожній мовній індивідуальності упорядковану "картину світу". Завершена мовна картина світу можлива лише на основі встановлення національно-культурних традицій, ієрархії значень і цінностей для окремої мовної особистості. Даний рівень вивчення мовної особистості, який спирається на сукупність породжених нею текстів небуденного змісту, дозволив нам виділити й проаналізувати змінну частину в її картині світу, частину, специфічну і неповторну для даної мовної особистості. Визначено, що лінгво-когнітивний рівень структури мовної особистості та її аналіз передбачає розширення мовного значення і перехід до знання, охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи індивідууму вихід через мову до знання, свідомості, процесів пізнання світу.

З'ясовано, що прагматичний рівень (прагматикон) аналізу мовної особистості включає виявлення і характеристику мотивів, цілей, інтересів, установок й інтенціональностей, які керують індивідуумом у процесі комунікації його розвитком, поведінкою і в кінцевому результаті визначають ієрархію значень і цінностей у його мовній моделі світу. Орієнтація одиниць мотиваційного рівня повинна бути прагматичною, і тому тут виділяють комунікативно-діяльнісні потреби особистості, які обумовлені екстра- та

прагмалінгвістичними причинами. Даний рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від оцінок її мовної діяльності до осмислення матеріальної та духовної діяльності. Виокремлено комунікативно-діяльнісні потреби мовної особистості, які обумовлені екстра- та прагмалінгвістичними причинами. Комунікативно-діяльнісний підхід є методологією, яка дає змогу вивчати і вдосконалювати взаємовідношення, що існують в освіті у процесі мовної підготовки студентів як елементів систем “освіта”, “мова” і “культура”. Комунікативно-діяльнісний підхід допомагає вивчити та змодельовати процес формування мовної особистості як систему взаємопов’язаних складових, аналізувати їх з позиції цілісності, розкривати їхні системні ознаки і базові системні якості, розуміти закономірності їх утворення та реалізації.

На основі реконструкції найістотніших соціокультурних форм комунікації та структурно-функціональної класифікації розмаїття її проявів розроблена трирівнева модель формування мовної особистості, яка поєднує здібності людини й особливості породжуваних нею текстів та визначає дефініцію поняття «мовна особистість». Під мовною особистістю розуміється сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення і сприйняття нею текстів, що відрізняються ступенем структурномовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, певною цілеспрямованістю.

Обґрунтовано, що лінгводидактична модель мовної особистості постає як тривимірне утворення (паралелепіпед) на перетині трьох осей: 1. Рівні мовної структури - фонетики, граматики і лексики; 2. Рівні володіння мовою; 3. Чотири види мовної діяльності - говоріння, письма, слухання і читання. Тому модель складається з частинок, кожна з яких позначає певний компонент мовної особистості, що співвідноситься з поняттям мовленнєвої готовності.

З’ясовано, що у лінгводидактиці існують три підходи до формування мовної особистості: 1. Методичний – базується на охарактеризованій вище трирівневій організації мовної особистості; 2. Цільовий (або “готовнісний”) – спирається на сукупність мовленнєвих умінь і навичок, готовності мовної особистості до здійснення різних видів мовно-мислительної діяльності та виконання різних комунікативних ролей; 3. Лінгводидактичний – становить спробу відтворення мовної особистості у трьохвимірному мовному просторі: а) рівнева структура мови – фонетика, граматика, лексика; б) типи мовної діяльності – говоріння, аудіювання (слухання), письмо та читання; в) ступені оволодіння мовою.

Досліджено поняття “володіння мовою”, що означає: а) вміти виражати заданий зміст різними (в ідеалі – всіма можливими у даній мові) способами (здатність до перефразування); б) вміти вибрати із сказаного даною мовою зміст, зокрема – розрізняти зовнішньо схожі, але різні за значенням висловлювання (омонімія) і знаходити спільне значення у зовнішньо різних висловлюваннях (синонімія); в) вміти відрізняти правильні у мовному відношенні речення від неправильних; г) виявляти “селективну здатність” – уміння вибрати принципово можливі засоби вираження певної думки, те, що

найбільшою мірою відповідає соціальним, територіальним та іншим особливостям ситуації спілкування. Виділяють чотири рівні володіння мовою: лінгвістичний, національно-культурний, енциклопедичний і ситуативний. Лінгвістичний рівень включає уміння мовця і відображає вільне маніпулювання мовою незалежно від характеру її використання в тих чи інших сферах людської діяльності. Національно-культурний рівень передбачає володіння національно зумовленою специфікою використання мовних засобів. Енциклопедичний рівень вимагає володіння не тільки самим словом, але і світом слова – реаліями, які стоять за словом, і зв'язками між цими реаліями. На ситуативному рівні йдеться про вміння застосовувати згідно з ситуацією мовні знання й здібності – лінгвістичні, національно-культурні та енциклопедичні рівнів.

У ході дослідження мовної особистості встановлено головні її ознаки – мовна свідомість та мовна самосвідомість. Поняття національної мовної свідомості включає мовну картину світу, стратегію і тактику мовної поведінки, особливості мовної поведінки індивідуума, які визначаються комунікативною ситуацією, його мовним і культурним статусом, соціальною належністю, статтю, віком, психічним типом, світоглядом тощо. Одним із способів виявлення мовної свідомості є тезаурус. Мовна самосвідомість – це усвідомлення своєї чи чужої мовної поведінки, частина культурної самосвідомості. У певний історичний час рідна мова стає символом національної самосвідомості.

У третьому розділі **“Соціокультурні детермінанти формування мовної особистості”** надається класифікація природних та соціокультурних детермінант формування мовної особистості. Обґрунтовано, що природні детермінанти поділяються на дві групи: внутрішню та зовнішню. Внутрішня група пов'язана зі структурою та механізмами функціонування людини як одного з видів біологічних істот на Землі. У зовнішній групі природних детермінант виділяють космічні, біосферні і географо-ландшафтні. Доведено, що з середини XIX століття в концептуальному вигляді їх розробляли Агріпп, Парацельс, Мірандол, Кардан, Кампанелла, Г.С. Сковорода. Наприкінці XIX – першій половині XX століть ці погляди відображені у філософських трактатах В.С. Соловйова, В.В. Розанова, М.О. Бердяєва, П.О. Флоренського, О.Л. Чижевського та В.І. Вернадського.

З'ясовано, що біосферні детермінанти формування мовної особистості вперше були науково обґрунтовані В.І. Вернадським. Цілісне дослідження явищ природи, матеріального космосу він поєднував з природничо-історичним підходом, з прагненням простежити процеси світобудови в їх розвитку, біогеологічній єдності еволюції планети, появою та становленням людини як розумної форми життя, де мова займає одне із перших місць. Концепція біосфери В.І. Вернадського підвела наукову базу під ідеї географічного детермінізму, закладені ще Демокритом, Геродотом, Полібієм, Стратоном, Хальдуном, Ж. Боденом, Ш. Монтеск'є, які підкреслювали, що культурний розвиток будь-якої нації і навіть форма державного устрою залежить від клімату, родючості ґрунту та інших природничих факторів. У XIX – початку

XX століття концепцію географічного детермінізму розробляли Г. Бокль, Ф. Ратцель, А. Фергюсон, Ж.А. Гобіно, Л.І. Мечніков, а мовознавці виокремлюють лінгвістичну географію. У людей в умовах різних географічних ландшафтів з часом формуються якості психіки, які прямо чи опосередковано залежні від навколишнього природного середовища.

Визначено роль соціокультурної рефлексії в становленні мовної особистості, яка включає:

- розумову діяльність, спрямовану на збагачення і реалізацію духовного світу;

- розвинену свідомість, яка охоплює все різноманіття людського буття в його безперервному русі;

- мову, за допомогою якої здійснюється саморозвиток індивідуумів в спілкуванні з іншими людьми.

Доведено, що складність феномену соціокультури і тривалість його історичного розвитку обумовлюють наявність декількох видів культурної рефлексії – інтрокультурної, інтеркультурної і загальнокультурної рефлексій, які відповідають певним типам мовної особистості в історичному та логічному контекстах.

Визначено апперцепцію культургенів людства в процесі формування мовної особистості. У процесі своєї життєдіяльності мовна особистість постійно знаходиться у соціокультурному полі та займається пошуком засадничих принципів своєї мовної поведінки, виходячи з успадкованих особливостей рідної культури, які визначені культургенами. Відповідно до принципів культурної поведінки формуються типові ознаки мовної особистості кожної нації - педантизм німців, емоційна стриманість англійців, імпульсивність італійців, українська гостинність, “широка російська душа” тощо. Між моделями культури і сформованою нею мовною поведінкою відбувається постійна і динамічна взаємодія.

Обґрунтовано, що етнічна культура створює відносно самостійний, систематизований образ світу, крізь призму якого відбувається сприйняття мовною особистістю довкілля, яка утілюється потім в матеріальних носіях, а також у педагогіці, науці, літературі, мистецтві, міфології, ідеології і т. д. Етнічна культура є умовою і результатом становлення суспільних інтересів та їх усвідомлення мовною особистістю, надає їм типовості, якісної своєрідності, національної форми. Досліджено, що мовний характер етносу – сума типових мовних рис, які присутні різною мірою і в різних поєднаннях у значного числа індивідів. Етнічна культура не лише виробляє і передає орієнтири спільної мовної діяльності, але і одночасно розподіляє між його членами різні ролеві функції відповідно до успадкованих традицій, звичаїв і вірувань. Внаслідок цього утворюються і зберігаються унікальні мовні елементи локального соціокультурного досвіду, мовні відмінності етносу, стійкі поведінкові установки, які разом формують національний характер.

У четвертому розділі “Мовні стратегії у формуванні європейського соціокультурного освітнього простору у другій половині XIX – початку XX століття” досліджено стратегії формування мовної особистості на досвіді

роботи головних лінгвістичних шкіл (Женевської, Французької, Німецької, Празької) та порівняно їх з російською й вітчизняною лінгвосоціокультурною традицією. Дослідники вивчали індивідуальні ознаки тогочасної мови в лексиці й граматиці. Так з'явилася ідея про особливий дух кожної мови та особливий духовний світ кожного народу. Людина як суспільна істота має здатність спілкуватися мовою, яка виступає знаряддям і спільним зв'язком у суспільстві.

Доведено, що основу теорії та практики Женевської лінгвістичної школи (Ф. де Соссюр, Ш. Баллі, А. Сеше, С. Карцевський, А. Фрей, Р. Годель та ін.) становить співвідношення ідеального й соціального в явищах мови та мовлення. Новаторство школи полягало в розкритті семіологічного характеру соціального у мові. Характеристику суспільної та соціокультурної природи мови було визначено Ф. де Соссюром. Він розкрив психологічний соціологізм своєї концепції через соціальне та індивідуальне в мові, завдяки чому став засновником соціологічного напрямку в мовознавстві. Вчені школи запропонували опозиція «соціальне» - «індивідуальне», яка тісно пов'язана з розмежуванням мови і мовлення. Щоб зрозуміти опозицію, треба виокремити три можливі підходи до визначення мови і мовлення: гносеологічний (з погляду теорії пізнання), онтологічний (через розкриття сутнісних ознак мови і мовлення), прагматичний (з урахуванням сфери застосування і характеру використання мови і мовлення).

Представники Французької лінгвістичної школи (А. Мейє, Ж.Вандрієс, М. Коен, Ж. Марузо, М. Граммон, А. Доза) досліджували мову і соціум як чинники формування мовної особистості. Соціальний та соціокультурний фактор функціонування мови вчені подають з площини «зовнішньої лінгвістики», з обґрунтування граматичної характеристики мовних явищ у діахронії. Їх дослідження мовної особистості поглиблюють и кореляцію соціального та мовного, що в майбутньому стане основою для соціолінгвістики. Мова соціальних груп стає однією з центральних тем вивчення вченими школи засад формування мовної особистості.

Аналіз наукових джерел Німецької лінгвістичної школи (Г. Шухард, К.Фосслер, Й. Вайсгербер) дозволив зробити висновок, що соціокультурний характер мови як детермінанта формування мовної особистості виглядав наступним чином: 1. Мова - душа нації; 2. Мова - відображення національного характеру; 3. Мова як засіб збереження досвіду народу; 4. Мова як відображення світобачення народу; 5. Різні мови передають різне світобачення народів; 6. Мова впливає на націю посередництвом літератури; 7. Мова залежить від нації через індивід.

Установлено, що вчені Празької лінгвістичної школи (Ф. де Соссюр, В.Матезіус, Б. Тринка, Б. Гавранек, Я. Макажовський, Й. Вахек, а також російські мовознавці М. Трубецької, С. Карцевський, Р. Якобсон та українські вчені А. Артимович і В. Сімович) досліджували роль мови як системи, що обслуговує спілкування, стверджуючи, що між розвитком мови і розвитком суспільства є природний зв'язок. Виокремлено головні функції мовленнєвої діяльності: соціальну – як зв'язок з іншими індивідами;

експресивну – як вираження емоцій індивіда, та інтелектуальність лінгвістичного явища, яке має соціальне призначення. При вивченні літературної мови вчені школи дослідили її суспільний статус, який полягає у відображенні соціокультурного життя й цивілізації.

Доведено, що російська лінгвосоціокультурна традиція про формування мовної особистості (І.О. Бодуен де Куртене, П.Ф. Фортунатов, М.Я. Марр, О.О.Шахматов, Є.Д. Поліванов, Д.М. Ушаков) представлена аналізом двох лінгвістичних шкіл: Петербурзька, главою якої був І.О. Бодуен де Куртене, та Московська, яку очолював П.Ф. Фортунатов. Підтверджено, що І.О. Бодуен де Куртене, досліджуючи вербальні та невербальні способи спілкування, виявив у мові два явища – психологічне і фізіологічне. Соціокультурну сутність мови демонструє «мозковий процес», який людина успадкувала внаслідок біологічного розвитку і під впливом оточення. Суспільну сутність мови як соціокультурного детермінанта формування мовної особистості він розширив новою категорією – «соціальна комунікація».

З'ясовано, що П.Ф. Фортунатов досліджував слово в двох аспектах – лексикологічному й граматичному, а основною синтаксичною одиницею мови вважав словосполучення, а не речення. Він розмежовує генеалогічну класифікацію мов від морфологічної. У генеалогічній класифікації мов Фортунатов взяв до уваги мови Європи, Азії і Америки, дає коротку характеристику сімей мов світу, носіїв мови. Встановлено, що основою для генеалогічної класифікації мов він обрав слово та його лексико - граматичну структуру. Генеалогічну класифікацію мов учений побудував незалежно від поділу людства на раси. Він вважав, що завдання мовознавця – зрозуміти мову, встановити, пізнати причинний зв'язок понять, представлений мовою, а цей зв'язок може бути відкритий лише при історичному вивченні, бо кожне мовне явище має причини в цілому ряді попередніх явищ та історії народу.

Обґрунтовано, що Українська мовознавча школа (О.О. Потебня, М.П. Драгоманов, Б.Д. Грінченко, Я.Ф. Головацький, І.Я. Франко та інш.) продовжувала лінгвосоціокультурну традицію європейських шкіл. Теорія мови О.О. Потебні розвивала в європейському соціокультурному просторі теорію і практику становлення мовної особистості. Учений окреслив нові для свого часу перспективні проблеми, які сьогодні розглядають різні напрями науки, зокрема психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, а також психологія, педагогіка, методика. У його наукових роботах простежено категорії “народ”, “народність”, взаємовплив народів, взаємодії мови і суспільства, співвідношення народності та ідеї національності, вчення про мову як діяльність, про творчий характер мови, про єдність у мові суб'єктивного й об'єктивного, індивідуального й національного як соціокультурних детермінантів формування мовної особистості. О.О. Потебня окреслив нові для свого часу перспективні проблеми, які сьогодні розглядають різні напрями науки, зокрема психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, соціолінгвістика, а також психологія, педагогіка, методика.

Установлено, що мова і освіта, мова і суспільство як соціокультурні механізми формування мовної ідентичності постійно були в центрі наукових

пошуків М.П. Драгоманова. Доведено, що основою його наукових поглядів у розкритті суспільної природи мови як соціокультурного детермінанта формування мовної особистості слугував культурно-історичний контекст. Суспільну природу мови розкриває взаємодія понять та зміст окремих категорій: мовна політика і мовна ситуація, мова і політичні партії, мова і національність, нація, мова і церква, мова і школа, формування української літературної мови, мовлення міст і сіл, а також ілюстративний мовний матеріал.

Аналіз художньої, наукової та психолого-педагогічної літератури І.Я.Франка дозволив зробити висновок, що він досліджував взаємодію мови і соціуму як соціокультурних механізмів формування мовної ідентичності за допомогою понять, категорій та відношень між ними, які визначають сьгодні предметну сферу соціолінгвістики і педагогіки: мовна політика і мовна ситуація, мова і політика, двомовність, мова і нація, мова і верстви населення, мова і церква, мова й освіта, мова і література, формування літературної мови, вікова диференціація мови тощо.

У п'ятому розділі “Екстраполяція ідей провідних мовних шкіл про формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору у другій половині XIX – початку XX століття” доведено, що нові тенденції формування європейського соціокультурного освітнього простору на межі століть були відображені у “Педагогіці вільного виховання”, представники якої своїм джерелом вважали ідеї Ж. Руссо та А. Дистервега про природо- та культуровідповідність виховання, що передбачали нерозривний зв'язок виховання з культурними надбаннями свого народу та всього людства, із засвоєнням духовної та матеріальної культури, з особливостями становлення і розвитку національної культури та її взаємозв'язками із загальнолюдською культурою.

Обґрунтовано, що всі лінгвістичні школи початку XX століття сформувались у критиці класичних підходів до вивчення мови та розуміння соціокультурних чинників формування мовної особистості. У цей період виник цілий ряд шкіл під гаслом соціокультурної освіти – школа “Слова та речі” Р. Мерингера і Г. Шухардта, школа естетичного ідеалізму К. Фосслера, школа неолінгвістики Дж. Бертоні та ряд інших, здобутки цих шкіл проаналізовано в дисертаційному дослідженні в контексті його завдань.

Доведено, що школа “Слова та речі” – педагогічний та мовознавчий напрям формування мовної особистості, який висунув принципи вивчення лексики у її зв'язку з культурою та історією народу. Зміст і напрям дослідної роботи школи – співвідношення слів, мовних одиниць і предметів, які ці слова позначають. Представники школи закликають замість абстрактної “історії звуків” вивчати історію слів, залучаючи не тільки лінгвістичний аналіз, а й історію названої словом речі. Під речами дослідники розуміли не лише предмети, а взагалі всі ідеї, предмети, стани, істоти й неістоти реального і нереального світу, які народжуються в суспільстві й виражаються словами.

Обґрунтовано, що “Школа естетичного ідеалізму” – мовознавчий напрям, представники якого виступали з позицій естетичної філософії мови і розглядали мову як творчу діяльність індивіда, як основу соціокультурного детермінанта

формування мовної особистості, де естетика оголошена “альфою і омегою” вивчення мови. Вчені досліджували естетичне начало в мові, обґрунтували статус мовознавства як естетичної дисципліни та надали особливого статусу стилістиці в рамках наук про мову. У дослідженні проаналізовано лінгвістичну концепцію школи про формування мовної особистості, що відображено у публікаціях К. Фосслера “Мова як творіння і розвиток. Теоретичне дослідження з практичними прикладами”, “Співвідношення історії мови та історії літератури”, “Життя і мова”, “Історія італійської літератури”, “Співвідношення мови і національного почуття”, “Про співвідношення граматичних і психологічних форм мови”, “Мови і релігії”, “Культура Франції”, “Зібрання творів з філософії мови”, “Дух і культура в мові”.

Доведено, що Ф. де Соссюр сформулював тенденції теорії і практики формування мовної особистості в європейському освітньому просторі кінця ХІХ – початку ХХ ст., став засновником “Школи мови й мовлення”. Він виходив із загального поняття мовленнєвої діяльності при формуванні мовної особистості, складниками якої є мова й мовлення. Мовленнєва діяльність стосується індивідуальної і соціальної сфери, стикається з такими галузями як фізика, фізіологія, психологія, має зовнішній (звуковий) і внутрішній (психічний) бік. Мова й мовлення тісно пов’язані між собою: мова необхідна, щоб мовлення було зрозуміле й виконувало свої соціальні та соціокультурні функції. Мовлення, у свою чергу, необхідне для того, щоб встановилася мова: історично факт мовлення завжди передує мові. Ф. де Соссюр доводить, що мова соціальна, а мовлення індивідуальне; мова – соціальний елемент мовленнєвої діяльності, але зовнішній відносно індивіда. Тому він вимагає окремо досліджувати лінгвістику мови й лінгвістику мовлення.

Визначено, що становлення “школи психологізму” в мовознавстві відбувалося з середини і до кінця ХІХ ст., яке тісно пов’язане з іменами Г. Штейнтала, М. Лацаруса і В. Вундта в Німеччині, О.О. Потебні в Україні. Досліджено, що в рамках школи психологізму в мовознавстві чітко формуються дві течії: соціальний, або колективний чи етнічний психологізм, і індивідуальний психологізм. Доведено, що представники першої течії висувають вимогу розглядати мову як специфічний прояв психології народу при формуванні мовної особистості. У центрі уваги знаходиться психологія соціуму – народу, колективу, нації. Представники індивідуального психологізму розуміли мову як особливий механізм діяльності індивідуальної психіки, як механізм уявлень в свідомості індивіда. На становлення лінгвістичного психологізму вплинула асоціативна психологія німецького філософа, психолога і педагога І. Гербарта, в якій розумовий процес розглядається як асоціація мовних уявлень.

Встановлено, що Г. Штейнталь обґрунтував цілий ряд важливих концепцій і теоретичних положень формування мовної ідентичності. Він стверджує про наявність мовного мислення та ставить знак рівності між мовою і мовним мисленням. Г. Штейнталь націлює вивчення мовної особистості через середовище та суспільство, в якому виховується індивід. Вчений вважав, що індивідуальну психологію потрібно доповнити колективною, але йому не

вдалося створити етнічну психологію, тому що не було ще продуманих до кінця понять дефініцій, якими б він оперував при створенні концепції нової науки.

У шостому розділі “Моделювання мовної особистості в умовах соціокультурного освітнього простору України” систематизовані та узагальнені особливості сучасної соціокультурної ситуації в країні, які характеризують основні напрями модернізації навчально-виховного процесу. Ідеалом виховання виступає гармонійно розвинена, національно свідома, високоосвічена, життєво компетентна, творча особистість, здатна до саморозвитку і самовдосконалення.

Обґрунтовано, що процеси соціокультурної глобалізації в європейському освітньому просторі викликають потребу в розробці моделей інноваційного розвитку вищих навчальних закладів. Використання системного підходу під час моделювання інноваційного соціокультурного освітнього простору вищого навчального закладу передбачає розгляд об'єкта, процесу та результату (моделі) моделювання як системних об'єктів, що мають нову якість, спільну мету функціонування і централізоване управління. Виходячи з організаційної структури діяльності (суб'єкт – об'єкт – предмет – продукт), до моделі соціокультурного освітнього простору вищого навчального закладу з метою формування мовної особистості ми включили наступне:

1. Суб'єкт моделювання – викладачі, студентські групи, творчі групи тощо;

2. Об'єкт моделювання – соціокультурний освітній простір вищого навчального закладу;

3. Предмет моделювання – інноваційний соціокультурний освітній простір вищого навчального закладу;

4. Продукт моделювання – модель інноваційного соціокультурного освітнього простору, що може бути представлена словесно-описовим або схематичним способом.

Спираючись на психологічну структуру діяльності (мета – мотив – спосіб – результат), до моделі соціокультурного освітнього простору вищого навчального закладу ми включили наступне:

1. Метою моделювання є розв'язання існуючої актуальної проблеми, що поєднується в низку соціокультурних завдань, спрямованих на формування мовної особистості.

2. Мотиви моделювання спрямовані на інноваційний розвиток навчального закладу, на підвищення його престижу, прагнення викладачів до професійного зростання тощо.

3. Методами моделювання є статистичні, аналітичні, структурні методи, що дозволяють розробити модель з урахуванням окремих компонентів, характеру їх взаємодії, якісних характеристик.

4. Результатом моделювання є соціалізована та інкультурована мовна особистість.

З метою глибшого розуміння соціокультурної основи формування мовної особистості слід визначити конкретні типи розумової діяльності людини –

насамперед мовну діяльність і мовну свідомість. Рівень мовного розвитку визначає мовну свідомість та мовну самосвідомість, які під впливом національного виховання породжують національну самосвідомість.

Мовна особистість – це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і моди. О.О. Потебня підкреслював, що мовна індивідуальність виділяє людину як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства. Іншомовне середовище як соціокультурний освітній феномен надає великі можливості для виховання молоді. Особистість сучасної молоді людини формується значною мірою засобами мови, оскільки завдяки мові людина розкриває свою особисту сутність (Л. Фейербах). Успішна реалізація програми євроінтеграції України можлива лише за умови українськості педагогічного дискурсу з європейським акцентом, створення соціокультурного навчального середовища, орієнтації системи освіти на формування високодуховної і толерантної до інших мов і культур мовної особистості.

Результати дослідження теоретичних засад формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.) дали підстави для таких **висновків**:

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз формування європейського соціокультурного освітнього простору. Підкреслено, що обґрунтування засобів і механізмів його створення має теоретико-практичне та загальнокультурне значення. Поняття «освітній простір» виражає місце педагогіки у науці, культурі, окреслює і локалізує її властивості як специфічного поля. Досліджено ключові закономірності функціонування феномену “освітній простір”, вплив на нього соціокультурних факторів та соціокультурної глобалізації. Здійснено ретроспективний порівняльний аналіз європейського та вітчизняного соціокультурного освітнього простору, визначено теоретико-методологічні засади формування мовної особистості як компонента професійної підготовки майбутнього вчителя, на базі яких відбувається опанування мовної культури, становлення мовної ідентичності, що виступають визначальною умовою забезпечення соціокультурної адекватності майбутнього фахівця. Дослідження європейського простору орієнтовано на соціокультурний аналіз європейської ідентичності. Доведено, що метою створення європейської ідентичності є адаптація національних культур до європейських універсалій та створення субрегіональної європейської соціокультурної ідентичності, але зберігаючи свою етнічну, культурну і релігійну різноманітність. На основі аналізу теоретико-методичних підходів до всебічної європеїзації у роботі встановлено сутність сучасної концепції створення європейської ідентичності, яка виступає як органічне поєднання трьох можливих рівнів самоідентифікації мовної особистості: національний, що існує на звичайному державному рівні; панєвропейський, що формується на наднаціональному рівні, створюючи феномен «європейська ідентичність»; етнічний, що спостерігається на

регіональному рівні. Таким чином здійснюється девіз Європейського Союзу – «Єдність у різноманітті».

Доведено, що Болонський процес виступає механізмом реалізації широкої, всебічної європеїзації студентської молоді. Його мета – формування цілісної мовної особистості, орієнтованої на відображення цінностей загальнолюдської та національної культури.

2. Виокремлено теоретичні засади дослідження мовної особистості, вказані етапи становлення європейської мовної ідентичності, встановлено її соціокультурні та етнопсихологічні особливості, показано розвиток мовної освіти, проаналізовано теоретичні моделі формування мовної особистості.

На основі ретроспективного порівняльного аналізу європейського та вітчизняного соціокультурного освітнього простору визначено теоретико-методологічні засади формування мовної особистості як компонента професійної підготовки майбутнього вчителя, на базі яких формуються знання студентів про мову і мовленнєву діяльність, відбувається опанування мовної культури, становлення мовної ідентичності, що виступають визначальною умовою забезпечення соціокультурної адекватності майбутнього фахівця. Нова соціокультурна дійсність вимагає від системи освіти підготовку такого педагога, який втілюватиме цінності відкритого суспільства, матиме бажання і прагнення утверджувати демократичний спосіб життя. Обґрунтовано, що мовний потенціал суспільства, як політичний і економічний, формує особистість.

Доведено, що нові соціокультурні вимоги до мовної особистості формують її головну ознаку – це наявність мовної свідомості і мовної самосвідомості. Поняття «мовно-національна свідомість» наближається до понять «мовна картина світу», «мовна поведінка», які визначаються комунікативною ситуацією, мовним і культурним статусом, соціальною належністю, статтю, віком, психічним типом, світоглядом та іншими характеристиками мовної особистості. Погляд на світ, відображений у мові особистості, відображає її ціннісні та культурологічні орієнтації. Розходження між культурами обумовлені розходженнями в мовах. Людина бачить світ крізь призму своєї рідної мови, що лежить в основі теорії “лінгвістичної відносності” Е. Сепіра і Б. Уорфа.

Обґрунтовано, що соціокультурна самоідентифікація мовної особистості є складним процесом самопізнання й набуття особистістю певної сукупності ознак (цінностей, норм, стереотипів поведінки, традиційних форм діяльності, ментальних характеристик). Використання в дослідженні системного, структурно-функціонального та соціально-психологічного підходів дозволило розглянути соціокультурну самоідентифікацію мовної особистості як складне соціальне явище, елементом якого є лінгво-етнічна ідентифікація мовної особистості. Цю взаємодію простежено шляхом акцентуації мовного в особистості, а саму особистість проаналізовано як мовну особистість з імовірними її модифікаціями “етно-мовної особистості” та “культурно-мовної особистості”.

Визначено сутність і змістову спрямованість функцій мови як засобу становлення європейської мовної ідентичності. Виявлено, що в сучасній мультилінгвальній і мультикультурній Європі достатньо відчутний вплив соціокультурного компонента іншомовної освіти, який базується на досягненнях зарубіжної та вітчизняної соціолінгвістики (М. Бірам, П. Доуе, Д. Кост, С. Крашен, Р. Мартинова, Ю. Пассов, О. Першукова, Л. Тернова).

3. У ході дослідження визначено соціокультурні детермінанти формування мовної особистості, встановлено взаємозв'язок суспільства та культури як чинників формування мовної особистості, визначено внутрішній механізм її соціокультурного генезису, роль соціокультурної рефлексії в її становленні, розкрито діалектику загальноцивілізаційних та етнічних начал в становленні мовної особистості. Констатовано, що найважливішим інструментом формування мовної особистості є її соціокультурний генезис, який досліджено з позиції структурно-функціонального підходу до феноменів індивідуальної пам'яті людини у сфері мовного та культурного надбання. Культура особистості має матеріальну структуру у вигляді мови – різноманітності систем знаково-символічних засобів, в яких кодується-декодується семантика думок і вчинків людини, відповідних механізмів трансляції знань і цінностей в історії людства і географічному просторі.

Завдяки системно-діяльнісному підходу дослідження мовної особистості здійснено з позицій загальних наукових систем – філософії освіти, психолого-педагогічної науки, мовознавства, соціолінгвістики, літератури, культурології – та на їх основі встановлено міждисциплінарні інтегративні зв'язки.

Соціокультурні детермінанти формування мовної особистості розглянуто як динаміка апперцепції культургенів людства. Проаналізовано місце і роль соціокультурної рефлексії, становлення механізмів самосвідомості і самопізнання мовної особистості, досліджено діалектику загальноцивілізаційних і етнічних витоків становлення генокоду особистості.

Доведено, що соціокультурна рефлексія є механізмом самопізнання мовної особистості. Своім джерелом соціокультурна рефлексія має свідомість і самосвідомість мовної особистості. Людина стає повноцінною мовною особистістю лише тоді, коли її генетичний код органічно доповнюється кодом соціокультурним, керуючись загальноновизнаними культурними зразками. Людина не народжується мовною особистістю, а стає нею шляхом поетапного оволодіння дитиною якісно зростаючими формами соціокультурної рефлексії, створеними в процесі попереднього історичного розвитку людства. Головними рушійними силами цього процесу постають навчання і виховання.

4. У ході дослідження визначено мовні стратегії формування європейського соціокультурного освітнього простору у другій половині ХІХ – початку ХХ століття на досвіді роботи головних лінгвістичних шкіл (Женевська, Французька, Німецька, Празька) та порівняно їх з вітчизняною лінгвосоціокультурною традицією формування мовної особистості.

Встановлено, що основу теорії та практики Женевської лінгвістичної школи (Ф. де Соссюр, Ш. Баллі, А. Сеше, С. Карцевський, А. Фрей, Р. Годель та ін.) складають проблема мовного знаку у зв'язку з вченням Ф. де Соссюра

про роль тотожності і відмінностей в системі мови; проблеми мови і мовлення, віртуального і актуального в мовній діяльності; проблеми індивідуальної стилістики; питання співвідношення психології, логіки і мовознавства. Науковці висунули вимогу вивчення мови як інших суспільних явищ, тому що суспільство постає як високорозвинена соціокультурна система. Мова є соціальним елементом мовленнєвої діяльності, а мовлення – індивідуальним актом волі особистості.

Встановлено, що вчені Празької лінгвістичної школи (Ф. де Соссюр, В.Матезіус, Б. Тринка, Б. Гавранек, Я. Макаражовський, Й. Вахек, М.Трубецької, С. Карцевський, Р. Якобсон, А. Артимович, В. Сімович) робили акцент на основи структурно-фонологічного аналізу мови; на важливість інструментального дослідження звукової сторони мови; сформулювали завдання теорії номінації та функціонального синтаксису. Вчені школи визначили два типи мовленнєвої діяльності: номінативну, результатом якої є слово, і синтагматичну – діяльність, що призводить до поєднання слів у мові і мовленні. Вони розрізняли мовну діяльність внутрішню і реалізовану, інтелектуалізовану і афективну; розмежовували дві соціальні функції мовної діяльності – як функцію засобу спілкування і функцію поетичну (з використанням поетичної мови). Літературній мові вчені школи відводили функцію соціокультурного детермінанта формування мовної особистості.

Доведено, що Німецька лінгвістична школа (Г. Шухард, К. Фосслер, Й.Вайсгербер) продовжує мовознавчі традиції своїх попередників (Г. Лейбніц, Й. Гердер, В.фон Гумбольдт). Лінгвістичні положення науковців отримують психологічне осмислення, а психологізм стає характерним в тому або іншому вигляді для порівняльно-історичного мовознавства всієї другої половини ХІХ століття, коли натуралістична і психологічна концепція мови плідно співіснують. На становлення лінгвістичного психологізму вплинула асоціативна психологія німецького філософа, психолога і педагога Й. Гербарта, яка розглядає розумовий процес як асоціацію уявлень. Окрім мовних асоціацій, зв'язок уявлень здійснюється також в асиміляції (об'єднанні і закріпленні тотожних або близьких уявлень) і в апперцепції (визначенні нового сприйняття вже наявними уявленнями).

Аналіз наукової та психолого-педагогічної вітчизняної літератури дозволив зробити висновок, що Українська мовознавча школа (О.О. Потебня, М.П.Драгоманов, Б.Д. Грінченко, Я.Ф. Головацький, І.Я. Франко та інш.) продовжувала лінгвосоціокультурну традицію європейських шкіл про становлення мовної особистості. Теорія мови О.О. Потебні доповнювала в європейському соціокультурному просторі концепцію становлення мовної особистості. Науковець окреслює умови народження слова, які можуть мати індивідуальний і колективний характер. Зміст слова, яке вимовляє людина, супроводжується почуттям. Складні взаємовідношення змісту і форми слова знайшли своє висвітлення у вченні О.О.Потебні про внутрішню форму слова – це відношення змісту до свідомості, що показує, як уявляється людині її власна думка.

Досліджено, що тема мова і суспільство, мова і свідомість як соціокультурні механізми формування мовної ідентичності постійно були в центрі наукових пошуків М.П. Драгоманова. В його працях мова постає як складова національної самосвідомості її основою він вважає етнічну самосвідомість, яка фігурує в його творах під назвою етнографічного патріотизму, етнографічного національного почуття. Етнічна самосвідомість носить емоційний характер, важливу роль в її формуванні відіграють мова та національний міф. Національна самосвідомість, на думку М.П. Драгоманова, залежить найголовніше від науки і письменства, які мають збудити народ.

Доведено, що мовознавчі інтереси І.Я. Франка досить широкі й багатопланові. Питання мови для науковця становить один з аспектів дослідження життя народу, його суспільної організації, духовного світу, моральних якостей. Особливу місію у збереженні, примноженні та ствердженні української мови І.Я. Франко покладав на письменство. Він запевняв, що мова може розвиватися лише тоді, коли для вислову своїх думок нею користується не лише простий народ, а власне його передові культурні верстви. Творенню І.Франком власної естетичної концепції, її наукових основ, визначенню в ній ролі мови в її естетико-функціональній формі – художньо-образному мовленні – передувало глибоке творче і критичне переосмислення, уточнення, а часом і заперечення відомих теорій і думок з мовознавства (Г.Штейнталь, О.Потебня, Ф.Міклошич, І.Срезневський, Ф.Бопп, І.Бодуен де Куртене, О.Брюкнер та ін.)

5. Досліджено екстраполяцію ідей провідних мовних шкіл про формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору у другій половині ХІХ – початку ХХ століття: школа “Слова та речі” Р. Мерингера і Г. Шухардта, школа естетизму К. Фосслера, школа неолінгвістики Дж. Бертоні та ряд інших.

Встановлено, що школа “Слова та речі” досліджувала культурно-історичний процес формування мовної особистості та зосереджує увагу на семантиці слів, на розвитку та зміні їхніх значень. Г. Шухардт намагався знайти закономірності розвитку семантичної системи мови, для чого необхідно створити історію слів-речей.

Підтверджено, що представники школи естетичного ідеалізму (К.Фосслер, Е.Лерх, Л. Шпітцер, Х. Харцфельд, Х. Райнфельдер, В. Клемперер та ін.) виступали з позицій естетичної філософії мови і розглядали мову як творчу діяльність індивіда, як основу соціокультурного детермінанта формування мовної особистості. К. Фосслер заперечує самостійний і узагальнювальний характер слова, вважаючи, що з кожним творчим актом людина вкладає в слово неповторний зміст, надає йому своєрідного естетичного забарвлення та відносить мовознавство до естетичної дисципліни. Він розглядає проблеми мовного розвитку і творчого характеру мови.

Доведено, що проблеми мови й мовлення, системність мови, її знаковий характер є основою діяльності заснованої Ф. де Соссюром школи “мова і мовлення”. Свої уявлення про мову і мовлення вчений відобразив у постулатах: 1) мова є найважливішим засобом спілкування між людьми; 2) найважливішими одиницями мови є звуки, слова, сполучення слів, речення,

текст; 3) мова пов'язана з мисленням (за допомогою речень висловлюються думки); 4) знання з мови застосовуються у практичному мовленні; щоб оволодіти мовленням, потрібно знати слова і вміти поєднувати їх.

Обґрунтовано, що мова й мовлення – це частини загального феномена, яким є мовленнєва діяльність у структурі соціокультурних детермінант формування мовної особистості. Мова й мовлення тісно пов'язані між собою і мають системний характер.

Доведено, що представники соціального, або етнічного психологізму розглядали мову як специфічний прояв психології народу при формуванні мовної особистості, а представники індивідуального психологізму – як механізм діяльності індивідуальної психіки, як механізм уявлень у свідомості індивіда.

6. За результатами дослідження визначено систему дефініцій, покладених в основу розуміння сутності, змісту та структури формування мовної особистості, вихідних критеріїв, показників готовності мовної особистості до комунікативної діяльності, а також розкриття феномену мови як етнічної культури носіїв мови, як соціокультурної діяльності в окремо взятий історичний період (середина XIX – початок XX століття).

При визначенні теоретичних засад формування мовної особистості враховано два взаємопов'язані аспекти: загальнокультурний і фаховий. Загальнокультурний аспект полягає в ознайомленні мовної особистості з основами становлення і трансформації соціокультурних елементів мовної картини світу, а фаховий – у її забезпеченні інтегрованими соціокультурними знаннями та комплексними мовними й мовленнєвими вміннями й навичками, необхідними для правильного розв'язання лінгвістичних, методологічних та методичних завдань у процесі реалізації мовно-комунікативної діяльності.

7. У роботі систематизовано та узагальнено особливості сучасної соціокультурної ситуації в Україні. Проаналізовано світові тенденції, що впливають на формування мовної особистості та розвиток системи професійної підготовки майбутнього вчителя у вищій школі. Серед світових тенденцій реформування вищої педагогічної освіти визначено глобалізацію, демократизацію, гуманізацію, динамічність, інтернаціональність, диверсифікацію освітніх програм, рух до стандартизації, упровадження кредитно-модульного навчання, компетентнісний підхід до формування змісту професійної підготовки, опанування іноземних мов як передумови для міжкультурної взаємодії шляхом полікультурної освіти. Провідним питанням у процесі формування мовної особистості в мультикультурному освітньому просторі є створення іншомовного середовища педагогічного навчального закладу. Досліджено принципи і умови організації такого середовища, яке допомагало б майбутньому вчителю у формуванні життєвих та професійних компетентностей, складовими яких є мовна самоідентифікація.

Установлено, що формування мовної особистості майбутнього вчителя пов'язано з мовною картиною світу як системи знань, вмінь, навичок студента та його поглядів на оточення. Теоретико-методологічний аналіз педагогічного феномена мовленнєвої діяльності індивідуума дозволив розробити структурно-

функціональну модель формування мовної особистості, яка включає мету, основні завдання, зміст, структуру, функції, закономірності, принципи та методичне забезпечення іншомовної підготовки майбутнього вчителя у вищій педагогічній школі. В основу моделі покладено системний та синергетичний підходи. У ній представлено взаємодію майбутніх вчителів та викладачів у відкритому освітньому просторі на основі чотирьох аспектів моделі: рівневого, що забезпечує реалізацію комунікативно орієнтованого процесу у ВНЗ в умовах ступеневої освіти; методологічний, що ґрунтується на освітніх тенденціях, підходах, принципах та закономірностях; теоретичного, що поєднує вимоги держстандарту та ідеальну модель процесу формування мовної особистості майбутнього фахівця; практичний аспект, що відображає матеріальну сторону дослідження у створеній навчальній програмі, програм спецкурсу, засобах навчання та технологічному забезпеченні. Результатом освіти у такому просторі стає соціалізована мовна особистість.

Проведене дослідження відкриває перспективи подальших досліджень, пов'язані з проведенням емпіричних досліджень, відстеженням динаміки зміни мовної свідомості студентської молоді з метою конкретизації теоретичної моделі формування мовної особистості та вдосконалення форм і методів виховання у студентської молоді світоглядних цінностей. Подальшого дослідження потребують: теоретичне обґрунтування процесу формування мовної картини світу майбутнього педагога; обґрунтування інтеграції філософії, педагогіки, методики, мови та літератури як фактору розвитку креативного мислення майбутніх фахівців; здійснення мовної підготовки студентів педагогічних спеціальностей за варіативними програмами; мовна підготовка магістрів; підготовка науковців з проблем мовної освіти; розробка наукового й навчально-методичного забезпечення мовної освіти та організації на цій основі навчально-виховного процесу у педагогічних ВНЗ. Становить інтерес також здійснення кроскультурного аналізу специфіки й закономірностей формування мовної особистості не лише в нашій країні, а й за її межами.

Результати дисертаційного дослідження висвітлено в таких **публікаціях**:

Монографія:

1. Махінов В. М. Становлення мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору / В. М. Махінов; за ред. М. Б. Євтуха. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 428 с.

Статті в наукових фахових виданнях:

2. Махінов В. М. Напрями творчої праці вчителя іноземної мови / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. – 2004. – Вип. 1. – С. 128–132.

3. Махінов В. М. Психолого-педагогічні особливості роботи викладача іноземної мови з нормалізації читання / В. М. Махінов // Науковий часопис

НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. – 2005. – Вип. 3. – С. 145–148.

4. Махінов В. М. З історії іншомовної освіти в Україні / В. М. Махінов, В. І. Бондар // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 4. – С. 3–10.

5. Махінов В. М. Дидактичні умови формування навичок навчального діалогу в майбутніх вчителів іноземної мови / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17: Теорія і практика навчання та виховання. – 2006. – Вип. 5. – С. 52–65.

6. Махінов В. М. Формування мовленнєвої компетенції студентів засобами навчання перекладу / В. М. Махінов // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2006. – Вип. 8. – С. 29–34.

7. Махінов В. М. Тенденції формування професійної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови початкових класів / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2007. – Вип. 6. – С. 126–133.

8. Махінов В. М. Інформаційні технології на заняттях з іноземної мови та їх роль у формуванні інформаційної культури майбутніх учителів / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2008. – Вип. 9. – С. 16–24.

9. Махінов В. М. Концептуальні моделі соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейських школах / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2009. – Вип. 10. – С. 61–66.

10. Махінов В. М. Проектна робота на заняттях з іноземної мови як фактор формування іншомовної компетенції майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2009. – Вип. 11 – С. 10–24.

11. Махінов В. М. Використання соціокультурного компонента у змісті навчання іноземної мови у вищій школі / В. М. Махінов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2009. – Вип. 31. – С. 118–125.

12. Махінов В. М. Соціокультурний напрям підготовки майбутніх учителів у контексті нової філософії освіти / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2009. – Вип. 24. – С. 161–166.

13. Махінов В. М. Педагогічні та лінгвістичні аспекти соціокультурної компетенції з іноземних мов / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2010. – Вип. 12. – С. 14–32.

14. Махінов В. М. Художній твір як фактор формування соціокультурної компетенції майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 13. – С. 120–128.

15. Махінов В. М. Формування соціокультурної компетентності майбутніх вчителів у контексті культурологічної парадигми освіти та розвитку соціальних комунікацій / В. М. Махінов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2010. – Вип. 34. – С. 41–49.

16. Махінов В. М. Соціокультурні трансформації в суспільстві та аспекти підготовки майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2010. – Вип. 14. – С. 76–83.

17. Махінов В. М. Перспективи розвитку соціокультурного компонента в іншомовному освітньому просторі / В. М. Махінов // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2010. – Вип. 39. – С. 92–97.

18. Махінов В. М. Іншомовна комунікативна компетенція в контексті сучасних соціокультурних проблем навчання майбутніх вчителів / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2010. – Вип. 15 – С. 118–123.

19. Махінов В. М. Вплив соціокультурного фактора на формування комунікативної компетенції майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Педагогічний дискурс. – 2010. – Вип. 8. – С. 122–126.

20. Махінов В. М. Фонова культура доби просвітництва як умова формування соціокультурного потенціалу особистості / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – 2010. – Вип. 25. – С. 115–121.

21. Махінов В. М. Роль світоглядних позицій у формуванні соціокультурної компетенції у майбутніх вчителів засобами соціальних комунікацій / В. М. Махінов // Освіта регіону. Український науковий журнал. – 2010. – Вип. 4. – С. 207–219.

22. Махінов В. М. Соціокультурні фактори формування мовної особистості та мовного середовища при підготовці майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання – 2011. – Вип. 16. – С. 16–26.

23. Махінов В. М. Формування соціокультурної компетенції майбутніх фахівців засобами світоглядного дискурсу / В. М. Махінов // Освіта регіону. Український науковий журнал. – 2011. – Вип. 1. – С. 203–211.

24. Махінов В. М. Формування соціокультурної компетенції випускників ВНЗ у контексті Болонської декларації / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. – 2011. – Вип. 6. – С. 125–131.

25. Махінов В. М. Комунікативна компетенція студентів у контексті сучасних соціокультурних проблем фахової підготовки майбутніх учителів / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2011. – Вип. 17. – С. 13–24.

26. Махінов В. М. Соціокультурна комунікація як генезис мовної особистості / В. М. Махінов // Освіта регіону. Український науковий журнал. – Вип. 2. – 2012. – С. 327–332.

27. Махінов В. М. Формування мовної особистості майбутнього вчителя засобами професійного спілкування / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2011. – Вип. 18. – С. 123–135.

28. Махінов В. М. Концепція формування мовної особистості в школі “Мови й мовлення” Ф. де Сосюра / В. М. Махінов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – 2011. – Вип. 19. – С. 117–124.

29. Махінов В. М. Соціокультурний діалог як комунікативна система формування мовної особистості / В. М. Махінов // Освіта регіону. Український науковий журнал. – 2012. – Вип. 1. – С. 250–255.

30. Махінов В. М. Моделювання соціокультурних комунікативних завдань як засобу формування мовної особистості майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Електронне наукове фахове видання Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – 2011. – Вип. 3 (15). – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/15/statti/mahinov.htm>

31. Махінов В. М. Соціокультурний аспект підготовки майбутнього вчителя як мовної особистості (філософсько-педагогічний аспект) [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Електронний фаховий науковий часопис Мелітопольського державного педагогічного університету. – 2010. – Вип. 14. – С. 76–83. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2010_SV/rozdil_4/Makhynov.htm

Статті в інших наукових виданнях:

32. Махінов В. М. Проблеми діалогу культур в античній літературі та німецькому романтизмі [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2002. – Вип. 1. – С. 137–140. – Режим доступу: <http://www.e-catalog.name/x/1/x.exe?LNG=&C21COM &I21DBN=KNLU&P21DBN=KNLU&S2>.

33. Махінов В. М. Факультет філології та масових комунікацій / В. М. Махінов, Н. В. Барна // Вісник університету “Україна”. – 2003. – Вип. 3. – С. 66–78.

34. Махінов В. М. Соціокультурний аспект підготовки майбутнього вчителя / В. М. Махінов // Наука і освіта. – 2010. – С. 339–343.

35. Махінов В. М. Теоретичні засади женеvської лінгвістичної школи у формуванні європейського соціокультурного освітнього простору / В. М. Махінов // Гірська школа Українських Карпат. – 2010–2011. – Вип. 6–7. – С. 145–149.

36. Махінов В. М. Освіта та соціальні комунікації: пріоритети соціокультурної парадигми [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Електронний науковий фаховий журнал “Інформація і право” Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України. – 2011. – Вип. 1. – С. 55–62. – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/journal/77>

37. Махінов В. М. Теоретичні підходи до визначення соціокультурного комунікаційного простору у парадигмі формування мовної особистості [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Електронний науковий фаховий журнал “Інформація і право” Науково-дослідного центру правової інформатики Національної академії правових наук України. – 2011. – Вип. 2. – С. 55–62. — Режим доступу: <http://ippi.org.ua/journal/82>.

38. Махінов В. М. Соціокультурна парадигма формування мовної особистості майбутнього вчителя [Електронний ресурс] / В. М. Махінов // Електронний науковий фаховий журнал “Вісник психології і педагогіки. Збірник наук. праць” Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка. – 2012. – Вип. 9 – Режим доступу: <http://www.psych.kiev.ua/> Махінов В.М. Соціокультурна парадигма_формування_мовної_особистості_ім майбутнього_вчителя.

Публікації в збірниках матеріалів конференцій:

39. Махінов В. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / В. М. Махінов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: VI Міжнар. наук.-практич. конференція. – К., 2005. – С. 119–122.

40. Махінов В. М. Соціокультурний компонент як чинник професійної компетентності вчителя іноземних мов / В. М. Махінов // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: звітно-наукова конференція викладачів ун-ту за 2007р., 5–6 лютого 2008р. – К., 2008. – С. 71–73.

41. Махінов В. М. Алгоритми виміру соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі їх професійної підготовки / В. М. Махінов // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: звітно-наукова конференція викладачів ун-ту за 2008 р., 5–6 лютого 2009 р. – К., 2009. – С. 132–134.

42. Махінов В. М. Проблеми соціокультурного компонента у змісті навчання студентів з особливими потребами / В. М. Махінов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: X міжнародна науково-практична конференція: тези доповідей. – К., 2010. – Ч. 1. – С. 114–116.

43. Махінов В. М. Вплив соціокультурного фактора на формування комунікативної компетенції майбутнього вчителя / В. М. Махінов // П'яті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського: проблеми освіти в контексті гуманізації суспільства: всеукр. наук.-практ. конф., 2 квітня 2010 р. – Хмельницький, 2010. – С. 110–114.

44. Махінов В. М. Теоретико-методологічні аспекти соціокультурного підходу до вивчення іноземних мов / В. М. Махінов // Проблеми розвитку міжкультурних систем в контексті глобалізаційних процесів: міжвузівський науково-методичний семінар, 2 грудня 2010 р. – Ірпінь, 2010. – С. 51–53.

45. Махінов В. М. Іншомовна соціокультурна компетенція в контексті сучасних проблем інтегрованого навчання майбутніх фахівців / В. М. Махінов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: XI

міжнародна науково-практична конференція.: тези доповідей. – К., 2011. – С. 111–113.

46. Махінов В. М. Практика морального виховання у соціокультурних обставинах Просвітництва / В. М. Махінов // Практиката на морални образованието в социално културни обстоятелства на Просвещението. Материали за 7-а Международна научна конференция “Бъдещите изследвания – 2011”. 17–25 февруари 2011. “Honors high School”. Том 9. Педагогически науки. – София, 2011. – Р. 13–22.

47. Махінов В. М. Лінгвокультурологічні компетенції як фактор формування соціокультурного освітнього простору / В. М. Махінов // Lìngvokul'torologìčni kompetence jako faktor sociální a vzdělávací prostor: Mezinárodní vědecký zbrník ”Zpravu vědecke ideje – 2010”. Dil 10. Pedagogika. – Praha, 2010. – Р. 73–81.

48. Махінов В. М. Аспекти соціокультурного компонента навчання та виховання в іншомовному освітньому просторі / В. М. Махінов // Aspekty społeczne i kulturowe części szkolenia i edukacji inšomovnomu w obszarze edukacji: naukowe kompendium “Międzynarodowych naukowych myśli 'information age”. Volume 11. Pedagogiczne nauki. – Warszawa, 2011. – Р. 8–15.

49. Махінов В. М. Сучасні тенденції формування мовної особистості / В. М. Махінов // Формування іншомовної професійної компетентності фахівців: Національний та європейський вимір.: міжвузівська наукова конференція, 1 грудня 2011 р. – Ірпінь, 2011. – С. 97–101.

50. Махінов В. М. Проектирование социокультурного компонента в учебно-воспитательной деятельности студентов педагогического вуза / В. М. Махінов // ТехноОбраз-2011. Роль и место образовательной среды в непрерывном развитии и саморазвитии личности обучающихся: VIII междунар. науч.-практ. конф., 17–18 марта 2011. – Гродно, 2011. – Ч. 1. – С. 118–121.

51. Махінов В. М. Історико-наукові передумови вивчення мовної особистості в умовах іншомовної освіти / В. М. Махінов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: XI Міжнародна науково-практична конференція, 23–24 листопада 2011 р. – К., 2011. – С. 111–112.

Навчально-методичні видання:

52. Махінов В. М. Нарис з історії німецької літератури: навчальний посібник / В. М. Махінов. – Київ: КДЛУ, 1995. – 67 с.

53. Махінов В. М. Методичні рекомендації до самостійної роботи з курсу історії німецької літератури для студентів денної та заочної форми навчання / В. М. Махінов. – Київ: КДЛУ, 1996. – 65 с.

54. Махінов В. М. Збірник вправ з німецької філології для студентів-філологів старших курсів / В. М. Махінов. – Київ: КІСУ, 2000. – 70 с.

55. Махінов В. М. Практикум з граматики німецької мови: навчальний посібник / В. М. Махінов. – Київ: КІСУ, 2000. – 137 с.

56. Махінов В. М. Нариси з історії німецької літератури: навчальний посібник / В. М. Махінов. – Друге видання. – Київ: КІСУ, 2000. – 127 с.

57. Махінов В. М. Практикум з граматики німецької мови: навчальний посібник / В. М. Махінов. – Київ: ТАКСОН, 2002. – 110 с.
58. Махінов В. М. Англійська мова. Крок за кроком. Україна: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова. – Київ: ВМУРОЛ, 2003. – 48 с.
59. Махінов В. М. Німецька мова. Практична граMATика: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Бібліотека “Сучасна освіта”. – Київ, 2003. – 114 с.
60. Махінов В. М. Теорія перекладу в текстах і завданнях: навчальний посібник / В. М. Махінов, А. В. Ролік, Л. Я. Федько. – Київ, 2004. – 285 с.
61. Махінов В. М. Вступ до перекладознавства: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2004. – 83 с.
62. Махінов В. М. Сучасна німецька мова. Практична граMATика: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. Я. Федько. – Київ, 2004. – 114 с.
63. Махінов В. М. Англійська мова. Велика Британія. Україна: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2005. – 48 с.
64. Махінов В. М. Порівняльна лексикологія української та англійської мов: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ: ВМУРОЛ “Україна”, 2004. – 31 с.
65. Махінов В. М. Методичні рекомендації до написання курсових робіт для студентів спеціальності “Переклад” / В. М. Махінов, В. О. Гундарева. – Київ: Університет “Україна”, 2004. – 20 с.
66. Махінов В. М. Практикум з граматики німецької мови: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2005. – 111 с.
67. Махінов В. М. Еквівалентність перекладу: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2005. – 58 с.
68. Махінов В. М. Нариси з історії німецької літератури: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2005. – 84 с.
69. Махінов В. М. Збірник вправ з німецької філології. Лексикологія, переклад та лінгвістика тексту (для студентів – філологів старших курсів): навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. М. Попова. – Київ, 2005. – 70 с.
70. Махінов В. М. Лінгвістика перекладу в текстах і завданнях: навчальний посібник / В. М. Махінов, В. В. Махінова, Л. Я. Федько. – Київ, 2005. – 285 с.
71. Махінов В. М. Формування мовної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови засобами перекладу: навчальний посібник / В. М. Махінов. – Київ: [б. в.], 2005. – 355 с.
72. Махінов В. М. Переклад та міжмовна комунікація: навчальний посібник / В. М. Махінов. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2006. – 91 с.
73. Махінов В. М. Лінгвістика перекладу та міжмовна комунікація: навчальний посібник / В. М. Махінов, М. В. Махінова, Л. Я. Федько. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2006. – 99 с.
74. Махінов В. М. Англійська мова. Інтерпретація навчального тексту / В. М. Махінов, М. В. Махінова, Л. Я. Федько. – К.: “Україна”, 2006. – 100 с.

75. Махінов В. М. Перекладознавство та міжмовна комунікація: навчальний посібник / В. М. Махінов, М. В. Махінова, Л. Я. Федько. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2006. – 91 с.
76. Махінов В. М. Інтерпретація навчального тексту: навчальний посібник / В. М. Махінов. – К.: ВМУРОЛ “Україна”, 2006. – 100 с.
77. Махінов В. М. Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови.: частини 1–4: навчальний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов, І. Ю. Гриньова. – К.: 2007. – 180 с.
78. Махінов В. М. Інтерфорум. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя: Вісник науково-дослідних робіт студентів / [за редакцією В. М. Махінова; ред. колегія: Бондар В. І., Пуха З. Д. та ін.]. – Випуск 1. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 64 с.
79. Махінов В. М. Професійна підготовка майбутнього вчителя іноземних мов у ВНЗ. Педагогічна практика: навчальний посібник / В. М. Махінов, Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. – К., 2007. – 96 с.
80. Махінов В. М. Навчально-методична діяльність майбутнього вчителя іноземної мови під час педагогічної практики: навчальний посібник / В. М. Махінов, Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. – К., 2007. – 78 с.
81. Махінов В. М. Формування професійної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови. Позакласна робота з іноземної мови під час педагогічної практики студентів: навчальний посібник / В. М. Махінов, Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. – К., 2007. – 234 с.
82. Махінов В. М. Удосконалення професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. Самостійна науково-дослідна робота під час педагогічної практики: навчальний посібник / В. М. Махінов, Л. В. Калініна, І. В. Самойлюкевич. – К., 2007. – 90 с.
83. Махінов В. М. Інтерфорум. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя: Вісник науково-дослідних робіт студентів / [за редакцією В. М. Махінова; ред. колегія: Бондар В. І., Пуха З. Д. та ін.]. – Випуск 2. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 67 с.
84. Махінов В. М. Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Football hits: навчальний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов, Ф. Ю. Гриньов. – К., 2008. – 52 с.
85. Махінов В. М. Мистецтво, що з'єднує людей в часі та просторі: навчальний посібник з інтенсивного навчання англійської мови (для студентів мистецьких спеціальностей) / В. М. Махінов, С. О. Гудій. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 80 с.
86. Махінов В. М. Інтерфорум. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя: Вісник науково-дослідних робіт студентів / [за ред. В. М. Махінова; ред. колегія: Бондар В. І., Пуха З. Д. та ін.]. – Випуск третій. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 47 с.
87. Махінов В. М. Порівняльна лексикологія. Співвідношення англійських, українських та російських ідіом: навчальний посібник / В. М. Махінов, С. О. Гудій. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 52 с.

88. Махінов В. М. Граматика німецької мови. Дієслово: навчальний посібник / В. М. Махінов, Р. М. Іванченко. – К.: НПУ, 2010. – 72 с.

89. Махінов В. М. Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Золоті хіти року: навчальний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов, А. О. Кравченко. – К., 2010. – 168 с.

90. Махінов В. М. Інтерфорум. Іноземна мова як фактор соціокультури майбутнього вчителя: Вісник науково-дослідних робіт студентів / [за редакцією В. М. Махінова; ред. колегія: Бондар В. І., Пуха З. Д. та ін.]. – Вип. 4. – К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 65 с.

91. Махінов В. М. Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: частини 9–12: навчальний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов, І. Ю. Гриньова. – К., 2010. – 164 с.

92. Махінов В. М. Антологія австрійської літератури. Соціокультурний портрет: в 5 т.: навчальний посібник / В. М. Махінов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. –

Т. 1: Віденський модерн. Соціокультурний портрет. – 2010. – 187 с.

Т. 2: Експресіонізм. Перша світова війна. – 2010. – 215 с.

Т. 3: Література доби першої республіки. – 2010. – 312 с.

Т. 4: Аншлюс і націоналсоціалізм. Література вигнання. – 2010. – 227 с.

Т. 5: Сучасна література після 1945. – 2010. – 212 с.

93. Махінов В. М. Методичні рекомендації до виконання та захисту кваліфікаційних робіт / В. М. Махінов. – К.: НПУ, 2010. – 65 с.

94. Махінов В. М. М. П. Драгоманов: Соціокультурний портрет педагога: навчальний посібник з інтенсивного читання англійською мовою / В. М. Махінов, З. Д. Пуза. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 110 с.

95. Махінов В. М. Англомовні свята. Вірші і рими для дітей: навчально-методичний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 28 с.

96. Махінов В. М. Педагогічні умови демократизації освітнього простору України: навчально-методичний посібник / В. М. Махінов, Н. С. Дворнікова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 202 с.

97. Махінов В. М. Удосконалення навичок аудіювання з іноземної мови. Використання пісень на заняттях з англійської мови: Англійські пісні для дітей: навчальний посібник / В. М. Махінов, І. Ю. Максимов. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 44 с.

АНОТАЦІЇ

Махінов В. М. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ – початок ХХ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене вирішенню питання теоретичних засад формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.), є комплексним педагогічним, соціокультурним та соціально-філософським дослідженням даної проблеми. Розкрито історико-педагогічні особливості формування мовної особистості з урахуванням сучасних тенденцій модернізації мовної освіти, обґрунтовано її закономірності та специфічні принципи. Здійснено всебічний соціокультурний та філософсько-педагогічний дискурс поняття мовної особистості. Розглянуто співвідношення природних і соціокультурних детермінант її формування, об'єктивні і суб'єктивні чинники, що зумовлювали особливості цього процесу в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX – початок XX ст.). Визначено роль і місце суспільства, мови, культури і літератури як основних соціокультурних детермінант в діалектиці перетворення властивостей індивідуума в якості мовної особистості. Структурно-функціональна модель формування сучасної мовної особистості побудована на основі визначених концептуальних засад і розкриває взаємозв'язки мотиваційно-цільового, змістового, діяльнісно-процесуального та контрольного-оцінного компонентів у цілісній структурі підготовки майбутнього вчителя, дозволила обґрунтувати рівні, критерії та показники сформованості готовності до мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: мовна особистість, соціокультурні детермінанти, соціокультурна глобалізація, освітній простір, іншомовне освітнє середовище, мовні стратегії, структурно-функціональна модель мовної особистості.

Махинов В. Н. Теоретические принципы формирования языковой личности в истории развития европейского социокультурного образовательного пространства (середина XIX - начало XX ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля. – Луганск, 2012.

Диссертационное исследование посвящено решению вопроса теоретических принципов формирования языковой личности в истории развития европейского социокультурного образовательного пространства (середина XIX – начало XX ст.). Работа является комплексным педагогическим, социокультурным и социально-философским исследованием данной проблемы. Раскрыты историко-педагогические особенности формирования языковой личности с учетом современных тенденций модернизации языкового образования, обоснованы ее закономерности и специфические принципы.

Осуществлен всесторонний социокультурный и философско-педагогический дискурс понятия языковой личности. Рассмотрено соотношение естественных и социокультурных детерминант ее формирования, объективные и субъективные факторы, которые предопределяли особенности этого процесса в истории развития европейского социокультурного образовательного пространства (середина XIX – начало XX ст.). Определены роль и место общества, языка, культуры и литературы как основных социокультурных детерминант в диалектике становления индивидуума как языковой личности.

Автор рассматривает характеристики европейского социокультурного образовательного пространства в контексте процессов глобализации, раскрываются их особенности в условиях педагогического вуза. Доказано, что особенности и специфика разработки теоретических принципов формирования языковой личности детерминируются изменением парадигмы образования в условиях демократизации, гуманизации, гуманитаризации и интеграции образовательного пространства.

Исследование современного европейского пространства ориентировано на социокультурный анализ европейской идентичности, которая охватывает разные культурные практики и методологически варьируется. Обосновано, что новую европейскую идентичность характеризуют инклюзивная идентичность, полиидентичность (объединяет субнациональные и региональные), национальная и наднациональная идентичность, межкультурная, многокультурная идентичность. Целью создания европейской идентичности является формирование потребности и умение жить вместе, храня собственное этническое, культурное, религиозное разнообразие, уважая и понимая друг друга. Механизм реализации социокультурной политики и языковой идентичности в Европейском Союзе очень широкий и детально подаётся в работе.

Обосновано, что языковая личность - это личность, охарактеризованная со стороны влияния надлежащей ей языковой культуры на ее личностные качества и эффективность речевой деятельности как субъекта общественных отношений. Теоретический анализ проблем формирования языковой личности дает основания утверждать, что основой для становления такой личности в современных условиях является гуманистическая направленность, личностные характеристики, индивидуализация языкового образования.

Современные представления о языке базируются на его четырёх фундаментальных свойствах - историческом характере развития, психической природе, системно-структурных основах его строения, социальном характере возникновения и применения. При рассмотрении языковой личности как объекта междисциплинарного изучения автор учитывает взаимодействие всех этих свойств.

Структурно-функциональная модель формирования современной языковой личности построена на основе концептуальных принципов и раскрывает взаимосвязи мотивационно-целевого, смыслового, деятельно-процессуального и контрольно-оценочного компонентов в целостной структуре подготовки

будущего учителя, позволила обосновать уровни, критерии и показатели сформированной готовности к речевой деятельности.

Ключевые слова: языковая личность, социокультурные детерминанты, социокультурная глобализация, образовательное пространство, иноязычная образовательная среда, языковые стратегии, структурно-функциональная модель языковой личности.

Makhinov V. N. Theoretical Principles of Language Personality Growth in History of European Socio-cultural Environment Development (the middle of the 19th century – the beginning of the 20th century). – Manuscript.

The dissertation on getting of a scientific degree of doctor of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. – Luhansk, 2012.

The dissertation investigation deals with solving of the question of theoretical principles of language personality growth in history of European socio-cultural environment development (the middle of the 19th century – the beginning of the 20th century) and is a complex pedagogical, socio-cultural, socio-philosophical research of the problem. The historical and pedagogical peculiarities of language personality growth are explored as well as contemporary tendencies of modernisation of language education are provided. All sides of socio-cultural, philosophical and pedagogical discourse notion are completed. The correlation of natural and socio-cultural determinants of personality growth is considered side by side with objective and subjective factors of language personality growth in history of European socio-cultural environment development (the middle of 19th century – the beginning of the 20th century). The role and place of society, language, culture and literature are determined as basic socio-cultural determinants in dialectics of transformation of properties of an individual into qualities of a language personality. On the basis of certain conceptual principles the structural-functional model of forming of modern language personality that displays intercommunications of motivation-aimed, purposeful, processing personal actions and controlled evaluation components in the integral structure of preparation of a future teacher is built, that allows to shape a background of levels, criteria and indexes of personality development and readiness to speech activity.

Keywords: language personality, socio-cultural determinants, socio-cultural globalization, educational space, foreign educational environment, language strategies, structural-functional model of language personality.